МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: **ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0533-з-1-дн
спеціальності 053– Психологія
Філіпов Михайло Геннадійович
Керівник: Романенкова Л.О., к. пед. н.,
директор ЗОГО "Флоренс"
Науковий консультант: Мосол Н.О., к. психол. н.,
доцент кафедри психології
Рецензент: Грандт В.В., к. психол.н., доцент
кафедри психології

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

«____»_____2025 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

_____ Філіпову Михайлу Геннадійовичу _____

Тема роботи Психологічні чинники становлення соціального інтелекту

керівник роботи Романенкова Л.О., к. пед. н., директор ЗОГО "Флоренс"

Науковий консультант: Мосол Н.О., к. психол. н., доцент кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «24» 09 2024 року № 1446-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: розкрити поняття та структура соціального інтелекту у психології; проаналізувати теоретичні підходи до вивчення соціального інтелекту; визначити психологічні чинники, що впливають на становлення соціального інтелекту; охарактеризувати роль соціального інтелекту у міжособистісній взаємодії та соціальній адаптації; емпірично дослідити психологічних чинників становлення соціального інтелекту; розробити психологічні рекомендації щодо розвитку соціального інтелекту.

5. Перелік графічного матеріалу: 11 таблиць, 1 рисунок

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання прийняв
Вступ	Романенкова Л.О., к. пед. н.		
Розділ 1	Романенкова Л.О., к. пед. н.		
Розділ 2	Романенкова Л.О., к. пед. н.		
Висновки	Романенкова Л.О., к. пед. н.		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень –лютий 2024 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2024 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2024 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	липень- червень 2024 р.	Виконано
5	Написання висновків	серпень-вересень 2024 р.	Виконано
6	Передзахист	жовтень 2024 р.	Виконано
7	Нормоконтроль	листопад 2024 р.	Виконано

Студент _____ М.Г. Філіпов

Керівник роботи _____ Л.О. Романенкова

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ А.О. Неманежина

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 70 сторінок, 11 таблиць, 1 рисунок, 71 джерело.

Об’єкт дослідження – процес становлення соціального інтелекту особистості.

Предмет дослідження – психологічні чинники, що впливають на розвиток і формування соціального інтелекту.

Мета дослідження: визначити та проаналізувати психологічні чинники, які зумовлюють становлення соціального інтелекту, а також дослідити їхні особливості прояву в різних соціальних контекстах.

Гіпотеза дослідження: існує статистично значущий позитивний зв'язок між соціальним інтелектом та перспективним прийняттям, що свідчить про вплив когнітивної емпатії на розвиток соціального інтелекту.

Для досягнення і вирішення поставлених завдань нами використано такі методи, як метод аналізу науково-теоретичних джерел, систематизації та узагальнення психологічних даних за обраною темою дослідження, психодіагностичні методи, а також методи математичної обробки даних.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що визначено провідні психологічні чинники, що впливають на розвиток соціального інтелекту, а також розроблено психологічні рекомендації щодо розвитку соціального інтелекту.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що отримані результати роботи можуть бути використані у психологічному консультуванні, професійному навчанні та соціальній адаптації для підвищення соціальної компетентності особистості. Запропоновані рекомендації можуть стати основою для розробки тренінгових програм, спрямованих на розвиток емпатії, комунікативних навичок та емоційної чутливості у різних вікових і професійних групах.

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ, ЕМПАТІЯ, КОМУНІКАТИВНІ НАВИЧКИ, ЕМОЦІЙНА ЧУТЛИВІСТЬ, МІЖОСОБИСТІСНА ВЗАЄМОДІЯ, СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ.

SUMMARY

Filipov M.H. Psychological Factors of Formation of Social Intelligence.

Master's qualification work: 71 pages, 11 tables, 1 figure, 71 sources.

The object of the study is the process of formation of social intelligence of the individual.

The subject of the study is psychological factors that influence the development and formation of social intelligence.

The purpose of the study: to identify and analyze the psychological factors that determine the formation of social intelligence, as well as to investigate the features of their manifestation in various social contexts.

Research hypothesis: there is a statistically significant positive relationship between social intelligence and prospective acceptance, which indicates the influence of cognitive empathy on the development of social intelligence.

To achieve and solve the tasks set, we used such methods as the method of analysis of scientific and theoretical sources, systematization and generalization of psychological data on the selected research topic, psychodiagnostic methods, as well as methods of mathematical data processing.

The scientific novelty of the results obtained lies in the fact that the leading psychological factors influencing the development of social intelligence have been identified, and psychological recommendations for the development of social intelligence have been developed.

The practical significance of the results obtained lies in the fact that the obtained results of the work can be used in psychological counseling, professional training and social adaptation to increase the social competence of the individual. The proposed recommendations can become the basis for the development of training programs aimed at the development of empathy, communication skills and emotional sensitivity in different age and professional groups.

Key words: social intelligence, empathy, communication skills, emotional sensitivity, interpersonal interaction, social adaptation.

ЗМІСТ

ВСТУП 7

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ……... 10

1.1 Поняття та структура соціального інтелекту у психології …… 10

1.2. Теоретичні підходи до вивчення соціального інтелекту…… 14

1.3. Психологічні чинники, що впливають на становлення соціального інтелекту…..... 25

1.4 Роль соціального інтелекту у міжособистісній взаємодії та соціальній адаптації ……...…….. 35

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ……..… 41

2.1. Методи, методика і процедура дослідження …….. 41

2.2. Результати дослідження та їх інтерпретація ……..……..…… 48

2.3. Психологічні рекомендації щодо розвитку соціального інтелекту……..... 58

ВИСНОВКИ..... 60

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 64

ВСТУП

Соціальний інтелект є однією з ключових характеристик особистості, яка визначає здатність людини ефективно взаємодіяти з оточуючими, розуміти їхні емоції, наміри та мотиви. У сучасному світі, де міжособистісна комунікація є важливою складовою професійної та особистої реалізації, становлення соціального інтелекту набуває особливого значення. Дослідження цієї проблематики дозволяє зрозуміти, які психологічні чинники сприяють розвитку соціального інтелекту, що, у свою чергу, допомагає оптимізувати освітні та психокорекційні програми.

У науковому середовищі питання соціального інтелекту досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Серед українських дослідників значний внесок у вивчення соціального інтелекту зробили такі науковці, як О.М. Кононко, яка розглядала соціальний інтелект у контексті особистісного розвитку, та Л.О. Панько, яка досліджувала його зв'язок із емоційною сферою особистості. Зарубіжні вчені, такі як Е. Торндайк – один із перших дослідників, який увів поняття соціального інтелекту, та Н. Кантор, яка вивчала соціально-когнітивні процеси, також зробили вагомий внесок у розвиток теорії. Р. Стернберг і Д. Гоулман розглядали соціальний інтелект у контексті практичного інтелекту та емоційного інтелекту відповідно.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю виявлення психологічних чинників, що впливають на формування соціального інтелекту в різних вікових групах та професійних сферах. Зокрема, у сучасному українському суспільстві, яке переживає соціальні та економічні трансформації, розвиток соціального інтелекту є запорукою ефективної міжособистісної взаємодії та соціальної адаптації. Вивчення цього феномену дозволяє розробити практичні рекомендації для підвищення комунікативної компетентності, розвитку емпатії та соціальної чутливості.

Об’єкт дослідження – процес становлення соціального інтелекту особистості.

Предмет дослідження – психологічні чинники, що впливають на розвиток і формування соціального інтелекту.

Мета дослідження: визначити та проаналізувати психологічні чинники, які зумовлюють становлення соціального інтелекту, а також дослідити їхні особливості прояву в різних соціальних контекстах.

Гіпотеза дослідження: існує статистично значущий позитивний зв'язок між соціальним інтелектом та перспективним прийняттям, що свідчить про вплив когнітивної емпатії на розвиток соціального інтелекту.

Завданнями роботи є:

1. Розкрити поняття та структура соціального інтелекту у психології.
2. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення соціального інтелекту.
3. Визначити психологічні чинники, що впливають на становлення соціального інтелекту.
4. Охарактеризувати роль соціального інтелекту у міжособистісній взаємодії та соціальній адаптації.
5. Емпірично дослідити психологічних чинників становлення соціального інтелекту.
6. Розробити психологічні рекомендації щодо розвитку соціального інтелекту.

Для досягнення і вирішення поставлених завдань нами використано такі методи, як метод аналізу науково-теоретичних джерел, систематизації та узагальнення психологічних даних за обраною темою дослідження, психодіагностичні методи, а також методи математичної обробки даних.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що визначено провідні психологічні чинники, що впливають на розвиток соціального інтелекту, а також розроблено психологічні рекомендації щодо розвитку соціального інтелекту.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що отримані результати роботи можуть бути використані у психологічному консультуванні, професійному навчанні та соціальній адаптації для підвищення соціальної компетентності особистості. Запропоновані рекомендації можуть стати основою для розробки тренінгових програм, спрямованих на розвиток емпатії, комунікативних навичок та емоційної чутливості у різних вікових і професійних групах.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувались методологічним обґрунтуванням вихідних положень; використанням методів, адекватних меті та завданням дослідження.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ

1.1 Поняття та структура соціального інтелекту у психології

Соціальний інтелект (СІ) у психології визначається як здатність розуміти поведінку інших людей, передбачати їхні дії та ефективно взаємодіяти в соціальному середовищі [5]. Вперше термін був запропонований Едвардом Торндайком у 1920 році, який трактував соціальний інтелект як "здатність розуміти та управляти людьми" [71]. З того часу поняття соціального інтелекту зазнало суттєвих трансформацій і набуло більш комплексного характеру.

Вивчення соціального інтелекту почалося з досліджень Е. Торндайка, який визначав його як один із трьох типів інтелекту поряд із механічним та абстрактним [61]. Протягом середини XX століття концепція розширювалася завдяки працям Дж. Олпорта та Д. Векслера, який запропонував інструменти для його оцінювання [23]. У 1930-х роках Дж. Олпорт підкреслював важливість міжособистісного розуміння у формуванні соціальної компетентності. Подальший розвиток теорії відбувався завдяки працям Д. Векслера, який розробив інструменти для вимірювання соціальної кмітливості [20].

У другій половині XX століття концепція соціального інтелекту набула нових аспектів завдяки дослідженням П. Саловея і Дж. Майєра, які пов'язали її з емоційним інтелектом. Дослідження Пітера Саловея та Джона Маєра стали важливим кроком у розумінні взаємозв’язку між емоціями та інтелектом. Вони докладно описали механізми, за допомогою яких можна розумно керувати власними емоціями. Однак це була не перша спроба інтегрувати емоційну сферу в поняття інтелекту: ще протягом кількох

десятиліть науковці, які підтримували концепцію інтелектуального коефіцієнта, намагалися розширити її межі, щоб включити емоційні аспекти. Їхньою метою було запобігти сприйняттю емоцій та інтелекту як несумісних понять. Е. Л. Торндайк у своїй статті для журналу «Harper’s Magazine» висловив переконання, що соціальний інтелект — здатність розуміти інших і мудро взаємодіяти з ними — є складовою частиною загального інтелекту людини. У той же час деякі його сучасники мали більш прагматичне бачення соціального інтелекту, розглядаючи його як вміння впливати на інших і спонукати їх до дій, вигідних для маніпулятора, незалежно від бажань самих людей. Проте такі підходи не здобули широкого визнання серед дослідників інтелектуального розвитку. У1960 році авторитетне дослідження, присвячене тестам на вимірювання інтелекту, називало концепцію соціального інтелекту «абсолютно незначущою».

Незважаючи на це, важливість особистісного інтелекту не можна заперечувати, адже він є фундаментом для розвитку інтуїції та свідомої поведінки. Цей факт підтверджують дослідження Роберта Стернберга, відомого психолога Єльського університету. Провівши експеримент, під час якого учасникам пропонувалося описати "розумну людину", він виявив, що респонденти на перше місце ставили практичні навички у міжособистісних стосунках. У результаті глибшого аналізу Стернберг дійшов до висновків, подібних до висловлених раніше Торндайком: по-перше, соціальний інтелект не слід плутати з академічними здібностями, а по-друге, він є ключовим чинником, що допомагає людині долати життєві виклики. Окрім практичних умінь, які високо цінуються в будь-якій професійній діяльності, велике значення має емоційна чутливість, що дозволяє ефективним керівникам "читати між рядків" і помічати приховані сигнали у спілкуванні [7].

Даніель Ґоулман розширив це поняття, підкреслюючи значення соціального інтелекту для побудови ефективних соціальних зв'язків [5].

В Україні вивчення соціального інтелекту розпочалося у 1990-х роках із фокусом на міжособистісну взаємодію та професійну діяльність. Останнє десятиліття відзначається зростанням інтересу до цього феномену, що підтверджують роботи О. В. Горбенка, Л. П. Коваленко та І. М. Кудрявцевої, які досліджують соціальний інтелект у контексті стресостійкості, освітнього середовища й культурних особливостей [5; 20; 67].

Сучасні інтерпретації соціального інтелекту зосереджуються на його багатокомпонентності. В українській науковій літературі спостерігається розмаїття підходів до визначення соціальний інтелект. Так, І.М. Кудрявцева [23] визначає соціальний інтелект як сукупність когнітивних, емоційних і поведінкових навичок, що забезпечують ефективну соціальну адаптацію. На думку Н.Ю. Шевченко [67], соціальний інтелект – це здатність орієнтуватися у складних соціальних ситуаціях, розуміти невербальні сигнали та емоційні стани інших людей. Л.П. Коваленко [20] акцентує на інтеграції соціальний інтелект з емоційним інтелектом, визначаючи його як інструмент для регуляції соціальних відносин та управління емоціями у міжособистісних взаємодіях.

Зокрема, за О. В. Горбенком зазначав, що соціальний інтелект можна визначити як систему когнітивних, емоційних і поведінкових компетенцій, що забезпечують ефективну міжособистісну взаємодію [5].

Литвиненко С.О. спиралась на дослідження видатних науковців, таких як Cantor N., Kihlstrom J.F., Goleman D., визначає ключові складові соціального інтелекту:

— Соціальна перцепція – здатність розпізнавати соціальні сигнали, інтерпретувати жести, міміку та інтонації.

— Емпатія – уміння співпереживати та враховувати емоції інших людей.

— Соціальна кмітливість – здатність оперативно орієнтуватися в соціальних ситуаціях та приймати відповідні рішення.

— Навички соціальної взаємодії – ефективність у налагодженні комунікацій і вирішенні конфліктів [27].

У сучасній літературі виділяють кілька основних підходів до розуміння соціального інтелекту, кожен із яких акцентує увагу на різних його аспектах.

Когнітивний підхід. Цей підхід розглядає соціальний інтелект як набір когнітивних процесів, пов'язаних із обробкою соціальної інформації, розумінням намірів і мотивації інших людей. Згідно з дослідженнями П. Саловея та Дж. Майєра (1990), соціальна перцепція та інтерпретація соціальних сигналів є базовими елементами цього підходу [41]. Українські дослідники, такі як Н. Ю. Шевченко, підкреслюють значення когнітивного підходу у формуванні соціальних навичок у підлітковому віці [67].

За О.М. Петровою [42], цей підхід зосереджується на здатності інтерпретувати поведінку інших, аналізувати соціальні ситуації та приймати обґрунтовані рішення.

Емоційно-соціальний підхід. Цей підхід розглядає соціальний інтелект як поєднання емоційної регуляції та соціальної чутливості. Л.П. Коваленко [20] зазначає, що високий рівень соціальний інтелект сприяє кращому розумінню емоцій інших людей та ефективному управлінню власними емоціями у соціальній взаємодії. Це особливо важливо у стресових ситуаціях і конфліктних моментах.

Психодинамічний підхід. Цей підхід акцентує увагу на впливі несвідомих процесів і раннього дитячого досвіду на розвиток соціального інтелекту. За дослідженнями О.М. Петрової [42], соціальна кмітливість і навички взаємодії формуються під впливом сімейного оточення та соціалізації у дитинстві.

Соціокультурний підхід, підкреслює роль культурного середовища у формуванні соціального інтелекту. І.М. Кудрявцева [23] дослідила, що культурні норми та соціальні очікування суттєво впливають на прояви соціальний інтелект. Її дослідження свідчать про наявність регіональних особливостей у розвитку соціальних навичок серед молоді з різних областей України.

Дослідження в зарубіжній психології зосереджуються на ролі соціального інтелекту в лідерстві, освітніх практиках і соціальній адаптації. Н. Хамфрі доводить, що соціальний інтелект є еволюційною перевагою в міжособистісних стосунках [69]. Американські дослідники К. Емері та Дж. Браун встановили позитивний зв’язок між високим рівнем соціальний інтелект та професійною ефективністю в корпоративному середовищі [6].

В Україні останніми роками соціальний інтелект вивчається в контексті стресостійкості, освіти та професійної діяльності. О.В. Горбенко [5] дослідив вплив соціального інтелекту на ефективність комунікації в професійних колективах. Його дослідження показало, що високий рівень СІ сприяє кращому вирішенню конфліктів і покращує робочу атмосферу. Н.Ю. Шевченко [67] зосередилася на дослідженні зв'язку між соціальний інтелект та стресостійкістю студентської молоді. Її результати свідчать про те, що студенти з високим рівнем соціального інтелекту легше адаптуються до навчального навантаження та мають кращі показники психологічного благополуччя.

Л.П. Коваленко вивчала вплив пандемії на соціальні навички та емоційну регуляцію. Її результати доводять, що високий рівень соціального інтелекту допомагав людям краще справлятися зі стресом соціальної ізоляції та підтримувати ефективні соціальні зв'язки [20].

І.М. Кудрявцева провела порівняльний аналіз соціального інтелекту молоді зі східних та західних регіонів України. Її дослідження виявило значні відмінності у сприйнятті соціальних норм, що впливає на рівень соціальної адаптації [23].

1.2. Теоретичні підходи до вивчення соціального інтелекту

Соціальний інтелект є ключовою складовою успішної міжособистісної взаємодії та соціальної адаптації. Він визначає здатність індивіда розуміти власні та чужі емоції, наміри, мотиви, а також ефективно взаємодіяти в

соціальних контекстах. Протягом останніх десятиліть дослідники розробили різні теоретичні підходи до вивчення цього феномену, що відображають багатогранність та складність соціального інтелекту. Розглянемо основні теоретичні підходи до дослідження соціального інтелекту, їхні концептуальні засади та внесок провідних науковців у розвиток цієї галузі.

Підхід до визначення соціального інтелекту як окремого виду інтелекту.

Поняття соціального інтелекту вперше було введено в науковий обіг американським психологом Едвардом Лі Торндайком у 1920 році [71, 229]. Він визначив соціальний інтелект як здатність розуміти інших людей та діяти мудро у міжособистісних стосунках. Це визначення підкреслювало важливість розуміння та прогнозування поведінки оточуючих для ефективної соціальної взаємодії [49, 56].

Торндайк розглядав інтелект як багатовимірне явище і запропонував його поділ на три основні компоненти [13, 118–123]:

1. **Абстрактний інтелект** – здатність оперувати ідеями та символами, що відповідає за логічне мислення та розуміння складних концепцій.

2. **Механічний інтелект** – здатність працювати з конкретними об'єктами та інструментами, розуміти та керувати фізичними системами.

3. **Соціальний інтелект** – здатність розуміти людей, їхні мотиви, емоції та ефективно взаємодіяти з ними.

Цей поділ відображає переконання Е. Торндайка, що успішна адаптація людини в різних сферах життя залежить від розвитку всіх трьох компонентів інтелекту. Особливо він наголошував на значущості соціального інтелекту, оскільки саме він забезпечує гармонійні стосунки та ефективну комунікацію в суспільстві [28, 55].

У своїх дослідженнях Торндайк підкреслював, що соціальний інтелект є окремою пізнавальною здібністю, яка не зводиться до загального інтелекту [49, 57]. Він вважав, що людина може мати високий рівень абстрактного або

механічного інтелекту, але при цьому недостатньо розвинений соціальний інтелект, що ускладнює її соціальну адаптацію та взаємодію з іншими [13].

Цікаво, що, незважаючи на важливість концепції соціального інтелекту, запропонованої Торндайком, протягом тривалого часу вона не отримувала належної уваги в наукових колах [28]. Лише в другій половині XX століття дослідники повернулися до вивчення цього феномену, визнаючи його ключову роль у міжособистісних стосунках та професійній діяльності.

Джойс Гілфорд, видатний американський психолог, зробив значний внесок у розуміння структури інтелекту, зокрема соціального інтелекту. У своїх дослідженнях він розробив тривимірну модель структури інтелекту, відому як "куб Гілфорда", яка включає операції, зміст та продукти мислення. У цій моделі соціальний інтелект розглядається як окрема складова, що відповідає за пізнання та розуміння поведінки інших людей [12, 599].

Куниця В. Н. підкреслює, що Дж. Гілфорд визначав соціальний інтелект як здатність розуміти та передбачати поведінку інших, а також ефективно взаємодіяти в соціальних ситуаціях. Він підкреслював, що ця здатність не обмежується лише когнітивними процесами, але й включає емоційні та поведінкові аспекти, що дозволяють індивіду адаптуватися до соціального оточення [25, 195].

Савенков А. І. зазначає, що у рамках своєї моделі Дж. Гілфорд виділив шість основних складових соціального інтелекту [48, 67]:

1. **Пізнання елементів поведінки** – здатність розпізнавати та ідентифікувати вербальні та невербальні сигнали в поведінці інших людей, що включає розуміння мови тіла, виразів обличчя та інтонацій голосу.

2. **Пізнання класів поведінки** – уміння класифікувати різні типи поведінки, визначати загальні риси та особливості в поведінкових проявах різних людей.

3. **Пізнання відносин поведінки** – здатність розуміти взаємозв'язки між різними поведінковими актами, а також між поведінкою та контекстом, у якому вона проявляється.

4. **Пізнання систем поведінки** – уміння бачити цілісну картину поведінки, розуміти послідовність дій та їхню логіку в соціальних взаємодіях.

5. **Пізнання трансформацій поведінки** – здатність передбачати зміни в поведінці залежно від змін у ситуації або внутрішнього стану людини.

6. **Пізнання наслідків поведінки** – уміння прогнозувати результати певних поведінкових актів, як для самого індивіда, так і для оточуючих.

Як зазначають вчені, ці складові підкреслюють комплексний характер соціального інтелекту, який поєднує в собі когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти. Розуміння цих аспектів дозволяє глибше оцінити механізми соціальної взаємодії та розробити ефективні стратегії для покращення міжособистісних стосунків.

Видатний науковець Девід Векслер у 1940 році запропонував розширене трактування інтелекту, включивши до нього як когнітивні, так і некогнітивні компоненти. Він вважав, що інтелект складається не лише з інтелектуальних здібностей, але й охоплює афективні, особистісні та соціальні фактори, які впливають на здатність індивіда адаптуватися до навколишнього середовища та ефективно взаємодіяти з іншими людьми [3]. Цей підхід відображає розуміння інтелекту як комплексного утворення, що поєднує різні аспекти психічної діяльності.

Слободяник Н. зазначає, що Д. Векслер підкреслював, що успішна адаптація людини в суспільстві залежить не лише від її когнітивних здібностей, але й від уміння розуміти та керувати емоціями, як власними, так і оточуючих. Він зазначав, що інтелектуальні тести повинні враховувати ці некогнітивні аспекти, оскільки вони відіграють важливу роль у повсякденному житті та міжособистісних стосунках [52].

Таким чином, внесок Девіда Векслера у розвиток концепції соціального інтелекту полягає в інтеграції когнітивних та некогнітивних компонентів інтелекту, що дозволяє більш повно оцінити адаптивні можливості особистості та її здатність до ефективної соціальної взаємодії.

Ганс Айзенк також підтримував ідею про взаємозв'язок між загальним та соціальним інтелектом. Хоча Айзенк не розробляв окремої теорії соціального інтелекту, його роботи заклали основу для подальших досліджень у цій сфері [55].

Столяренко О.Б. зазначає, що Г. Айзенк розглядав інтелект як багатовимірне явище, що складається з трьох основних компонентів: біологічного, психометричного та соціального інтелекту [58].

1. **Біологічний інтелект:** цей компонент пов'язаний зі структурами та функціями кори головного мозку, включаючи фізіологічні, неврологічні, біохімічні та гормональні аспекти поведінки.

2. **Психометричний інтелект:** відображається у показниках інтелекту (IQ), які вимірюються за допомогою стандартних тестів.

3. **Соціальний інтелект:** описується як здатність до соціально корисної адаптації, що включає вміння розуміти поведінку інших людей, своє власне поводження та діяти відповідно до ситуації. Він вважав, що соціальний інтелект визначає успішність соціальної взаємодії та адаптації індивіда в суспільстві.

У своїй моделі Г. Айзенк підкреслював, що соціальний інтелект є найширшим поняттям, яке охоплює як біологічний, так і психометричний інтелект [1]. Хоча він не розробив окремих тестів для вимірювання соціального інтелекту, його підхід вплинув на подальші дослідження в цій галузі. Зокрема, його роботи сприяли розумінню того, що соціальний інтелект є комплексною здатністю, яка поєднує когнітивні та емоційні компоненти, необхідні для ефективної міжособистісної взаємодії.

Підхід, що трактує соціальний інтелект як інтегральну здатність, базується на уявленні про нього як про комплексну систему, яка об'єднує

різні аспекти психічної діяльності, спрямовані на розуміння та управління соціальними ситуаціями. Цей підхід підкреслює, що соціальний інтелект не є окремою когнітивною функцією, а інтегрує в собі емоційні, мотиваційні та поведінкові компоненти, що забезпечують успішну соціальну взаємодію.

Представниками цього підходу були Говард Гарднер, Ненсі Кантор та Джон Кілстром, С. Космітскі та О. Джон. Згідно з дослідженнями, соціальний інтелект визначається як інтегральна інтелектуальна здатність, яка впливає на успішність спілкування та соціальної адаптації особистості [49, 56]. Це означає, що соціальний інтелект охоплює не лише когнітивні здібності до розуміння соціальних ситуацій, але й емоційні та поведінкові навички, необхідні для ефективної взаємодії з іншими людьми.

У 1983 році американський психолог Говард Гарднер запропонував теорію множинного інтелекту, яка кинула виклик традиційному уявленню про інтелект як єдину загальну здатність. У своїй праці "Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences" він стверджував, що інтелект складається з декількох незалежних модальностей, кожна з яких відповідає за певний аспект людської діяльності [58].

Серед запропонованих Г. Гарднером видів інтелекту особливе місце займають міжособистісний та внутрішньоособистісний інтелекти, які разом формують основу того, що пізніше стало відомим як соціальний інтелект [28].

— **Міжособистісний інтелект** відповідає за здатність розуміти інших людей: їхні мотиви, бажання та емоції. Люди з розвиненим міжособистісним інтелектом легко встановлюють контакти, ефективно спілкуються та співпрацюють з оточуючими. Цей тип інтелекту характерний для вчителів, соціальних працівників, акторів та політиків.

— **Внутрішньоособистісний інтелект** стосується здатності розуміти власні емоції, мотиви та бажання. Він дозволяє людині усвідомлювати свої сильні та слабкі сторони, встановлювати життєві цілі та досягати їх. Такий інтелект притаманний філософам, психологам та релігійним діячам.

Як зазначає О. О. Сасько, Г. Гарднер підкреслював, що ці два види інтелекту рідко функціонують окремо; вони взаємодіють та доповнюють один одного, забезпечуючи ефективну соціальну адаптацію та взаємодію. Таким чином, концепція соціального інтелекту за Гарднером базується на поєднанні міжособистісного та внутрішньоособистісного інтелектів, що дозволяє людині не лише розуміти інших, але й глибоко усвідомлювати себе [49]

У 1980-х роках американські психологи Ненсі Кантор та Джон Кілстром запропонували інноваційний підхід до розуміння соціального інтелекту, наголошуючи на його зв'язку з соціальними знаннями та практичними навичками взаємодії [70, 116]. Климчук В.О. вважає, що їхній підхід суттєво відрізнявся від традиційних когнітивних моделей, адже вони вважали соціальний інтелект не лише когнітивною здатністю, а й системою знань, набутих завдяки соціальному досвіду [19, 213].

Ненсі Кантор та Джон Кілстром підкреслювали важливість використання особистісних схем та стратегій у соціальних ситуаціях, що допомагає людині адаптувати свою поведінку залежно від контексту [14, 100]. Кантор та Кілстром виділили дві ключові складові соціального інтелекту: описові та процесуальні знання [70, 117].

Палій А.А., Кривицька К.Р., Стрілецька І.І. зазначають, що описові знання науковців включають уявлення про соціальний світ, що формуються в процесі соціалізації [39; 21, 11; 59, 242]. Вони складаються з двох основних компонентів:

— **Соціальні концепції**: уявлення про типові соціальні ролі, групові норми та очікування. Ці знання допомагають людині передбачати поведінку інших у стандартних соціальних ситуаціях.

— **Специфічні спогади**: досвід попередніх взаємодій, який впливає на інтерпретацію поточних соціальних подій.

Процесуальні знання стосуються навичок і стратегій застосування описових знань у повсякденному житті [57, 116; 36, 12].

Вони поділяються на:

— **Інтерпретаційні стратегії**: уміння правильно розпізнавати соціальні сигнали та емоції інших людей.

— **Стратегії регулювання поведінки**: здатність адаптувати свою поведінку до різних соціальних контекстів і ефективно взаємодіяти в групах.

Таким чином, Івашкевич Е.З. звертає увагу на те, що підхід Ненсі Кантор та Джон Кілстрома підкреслює, що соціальний інтелект є інтеграцією знань про соціальні ситуації та навичок їхнього застосування, що забезпечує ефективну міжособистісну взаємодію [14, 100]. Климчук В.О. вважає, що цей підхід дозволяє краще зрозуміти, як людина інтерпретує соціальні сигнали та використовує свій досвід у спілкуванні [19, 213].

Южанинова М. описуючи підхід С. Космітскі та О. Джона зазначає, що науковці запропонували багатовимірну модель соціального інтелекту, яка складається з таких ключових компонентів [68]:

1. **Розуміння почуттів, думок та намірів інших людей** – здатність правильно інтерпретувати емоційні й когнітивні стани оточуючих.
2. **Уміння знаходити спільну мову з людьми** – навички встановлення соціальних контактів і врегулювання конфліктів.
3. **Знання соціальних норм** – обізнаність у правилах етикету та поведінки в різних соціокультурних контекстах.
4. **Емпатія та розуміння чужої перспективи** – уміння ставити себе на місце іншого.
5. **Гнучкість поведінки** – здатність адаптуватися до змін у соціальному оточенні.
6. **Щирість і теплота** – прояв доброзичливості й підтримки у спілкуванні.

Ємельянов Ю. М. стверджує, що дана модель була протестована на вибірках студентів та працівників соціальної сфери, показуючи високу валідність і надійність[10].

Отже, розуміння соціального інтелекту як інтегральної здатності має важливе практичне значення. Цей підхід дозволяє розробляти комплексні програми розвитку соціальних навичок, що враховують як когнітивні, так і емоційні аспекти.

У 1990 році американські психологи Пітер Саловей та Джон Маєр вперше запропонували концепцію емоційного інтелекту (EI), яку вони визначили як підмножину соціального інтелекту. Вони описали емоційний інтелект як здатність людини відстежувати власні та чужі почуття та емоції, розрізняти їх і використовувати цю інформацію для керування своїм мисленням та діями [62].

Саловей та Маєр розробили модель емоційного інтелекту, яка складається з чотирьох основних компонентів [38, 24]:

1. **Сприйняття емоцій**: здатність точно ідентифікувати та виражати емоції як власні, так і оточуючих. Це включає розпізнавання емоцій через невербальні сигнали, такі як міміка та жестика.

2. **Використання емоцій для полегшення мислення**: уміння використовувати емоції для покращення когнітивних процесів, таких як прийняття рішень та творчість. Позитивні емоції можуть сприяти гнучкості мислення, тоді як негативні допомагають зосередитися на деталях.

3. **Розуміння емоцій**: здатність аналізувати емоції, розуміти їх причини та наслідки, а також усвідомлювати, як емоції можуть змінюватися з часом та переходити одна в одну.

4. **Управління емоціями**: уміння ефективно регулювати власні емоції та впливати на емоційні стани інших для досягнення поставлених цілей. Це включає здатність заспокоювати себе, долати негативні емоції та підтримувати позитивний емоційний стан.

Ця модель підкреслює, що емоційний інтелект є комплексною навичкою, яка поєднує в собі як когнітивні, так і емоційні аспекти, і є критично важливою для ефективної соціальної взаємодії та особистісного розвитку.

Роберт Стернберг, відомий американський психолог, зробив значний внесок у розуміння соціального інтелекту, розглядаючи його як невід'ємну частину загальної інтелектуальної системи людини. У своїй тріархічній теорії інтелекту Р. Стернберг виділив три основні компоненти: аналітичний, творчий та практичний інтелект. Практичний інтелект, зокрема, тісно пов'язаний із соціальним інтелектом, оскільки включає здатність до ефективної адаптації в соціальних контекстах та вирішення міжособистісних проблем.

Смульсон М. Л. відзначає,що Р. Стернберг визначає соціальний інтелект як здатність людини розуміти інших, співпереживати, а також адекватно оцінювати їхні емоції, мотиви та поведінку. Ця здатність дозволяє індивіду ефективно взаємодіяти з оточуючими, будувати гармонійні стосунки та успішно функціонувати в суспільстві [54, 68].

Кривицька О. В. та Кузьміна П. Л. зазначають, що основні складові соціального інтелекту за Р. Стернбергом включають [15]:

1. **Соціальна чутливість**: здатність розпізнавати та розуміти емоційні стани, наміри та мотиви інших людей. Це передбачає уважність до невербальних сигналів, таких як міміка, жести та тон голосу.

2. **Соціальне сприйняття**: уміння інтерпретувати поведінку оточуючих, розуміти соціальні ситуації та контексти, а також прогнозувати можливі реакції та наслідки взаємодії.

3. **Соціальна адаптивність**: здатність гнучко реагувати на змінні соціальні умови, ефективно вирішувати конфлікти та знаходити спільну мову з різними людьми.

4. **Соціальне мислення**: здатність аналізувати соціальні ситуації, розробляти стратегії взаємодії та приймати обґрунтовані рішення у міжособистісних відносинах.

Кривицька О. В. та Кузьміна П. Л. зазначають, що Р. Стернберг підкреслював, що соціальний інтелект є критично важливим для досягнення життєвого успіху, оскільки він впливає на професійні досягнення, особистісне благополуччя та якість соціальних зв'язків [22, 13; 24, 10]

В українській психологічній науці проблематика соціального інтелекту також привертає значну увагу. Зокрема, М.І. Бобнєва вивчала психологічні проблеми соціального розвитку особистості, підкреслюючи значення розуміння соціальних норм та цінностей для ефективної взаємодії в суспільстві [63, 45-47].

У пострадянський період інтерес до проблематики соціального інтелекту зріс. Ю.М. Ємельянов визначав соціальний інтелект як здатність розуміти себе та інших людей, їхні взаємини, а також прогнозувати міжособистісні події [11, 112-115]. Він акцентував увагу на соціально-когнітивних аспектах цієї здатності, підкреслюючи її роль у професійній діяльності та повсякденному житті.

Українські дослідники пропонують різні моделі структури соціального інтелекту, виділяючи в ньому декілька ключових компонентів. Зокрема, Е.З. Івашкевич у своїх працях зазначає, що структура соціального інтелекту включає такі складові [14, 100-105]:

1. **Комунікативний потенціал**: комплекс комунікативних якостей та властивостей, що полегшують або ускладнюють спілкування. До нього належать гнучкість, контактність та комунікативна сумісність.

2. **Характеристики самосвідомості**: почуття самоповаги, свобода від комплексів та забобонів, відкритість до нових ідей. Ці характеристики визначають здатність особистості до саморефлексії та адекватної самооцінки.

3. **Соціальна перцепція**: здатність до розуміння та моделювання соціальних явищ, розуміння суб'єктів соціальної комунікації. Включає розвиток соціального мислення та уяви.

4. **Енергетичні характеристики особистості**: психічна та фізична витривалість, активність, низька виснаженість. Ці характеристики забезпечують енергію, необхідну для активної соціальної взаємодії.

Таке розуміння структури соціального інтелекту дозволяє комплексно оцінювати здатність особистості до ефективної соціальної взаємодії та адаптації в різних соціальних контекстах.

Можемо зробити висновок, що теоретичний аналіз підходи до вивчення соціального інтелекту показує, що соціальний інтелект є складною психічною властивістю особистості, яка охоплює когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти. Його розвиток залежить від багатьох чинників, зокрема соціального середовища, індивідуальних особливостей людини, рівня освіти та життєвого досвіду. Розуміння особливостей соціального інтелекту є важливим як для психологічної теорії, так і для практики, зокрема у сферах освіти, професійної діяльності, психокорекції та соціальної адаптації. Отримані теоретичні знання слугуватимуть базою для подальшого емпіричного дослідження та розробки практичних рекомендацій щодо розвитку соціального інтелекту в різних соціальних групах.

1.3. Психологічні чинники, що впливають на становлення соціального інтелекту

Становлення соціального інтелекту є складним процесом, що обумовлюється низкою психологічних чинників. Ці чинники визначають, як особистість сприймає, інтерпретує та реагує на соціальні стимули, а також як вона будує ефективні взаємини з іншими людьми. Так як становлення соціального інтелекту є результатом взаємодії особистісних, когнітивних, емоційних, соціальних і мотиваційних чинників. Їх поєднання визначає рівень соціальної компетентності, здатність будувати ефективні стосунки й адаптуватися до різних соціальних контекстів.

Проаналізуємо основні психологічні чинники, що впливають на розвиток соціального інтелекту, спираючись на дослідження українських і зарубіжних науковців.

1. Особистісні риси та їх вплив на соціальний інтелект. Особистісні риси відіграють ключову роль у формуванні та розвитку соціального інтелекту, впливаючи на здатність індивіда ефективно взаємодіяти в соціальних контекстах.

Емпатія, або здатність розуміти та співпереживати емоціям інших, є фундаментальною складовою соціального інтелекту. Дослідження показують, що високий рівень емпатії сприяє кращому розумінню соціальних ситуацій та ефективнішій комунікації. Зокрема, український дослідник Я.Ю. Каплуненко зазначає, що емпатія є важливим чинником розвитку соціального інтелекту, оскільки вона забезпечує глибше розуміння емоційних станів оточуючих [18, 58].

Екстраверсія характеризується соціальною активністю, комунікабельністю та енергійністю. Особи з високим рівнем екстраверсії зазвичай мають ширше коло соціальних контактів, що надає їм більше можливостей для розвитку соціального інтелекту. Як зазначає О. Матейчук, екстраверти частіше залучаються до соціальних взаємодій, що сприяє вдосконаленню їхніх соціальних навичок [35, 116].

Толерантність до невизначеності відображає здатність індивіда комфортно почуватися в ситуаціях, де відсутня чітка інформація або передбачуваність. Ця риса дозволяє легше адаптуватися до нових соціальних умов та ефективно взаємодіяти в різноманітних соціальних контекстах. Дослідження Н. Слободяник підкреслюють, що толерантність до невизначеності сприяє розвитку соціального інтелекту, оскільки дозволяє особистості бути гнучкою та відкритою до нових соціальних досвідів [53, 109].

Самооцінка впливає на впевненість особистості у власних соціальних здібностях. Люди з адекватною самооцінкою демонструють вищий рівень соціального інтелекту, оскільки вони більш впевнені у своїх соціальних навичках та здатні ефективно взаємодіяти з іншими. Як зазначає Г.О. Любочкіна, позитивна самооцінка корелює з високим рівнем соціального інтелекту, що проявляється у здатності до розуміння та прогнозування поведінки оточуючих [29, 12].

Відкритість до досвіду характеризується готовністю сприймати нові ідеї, цінності та досвід. Ця риса сприяє розвитку соціального інтелекту, оскільки дозволяє особистості бути більш чутливою до різних соціальних ситуацій та культурних контекстів. Дослідження І.К. Лядського та І.М. Сенька показують, що відкритість до досвіду пов'язана з підвищеною здатністю до обробки соціальної інформації та адаптації в різних соціальних середовищах [31, 38].

Емоційна стабільність, або здатність контролювати свої емоційні реакції, є важливим чинником соціального інтелекту. Особи з високою емоційною стабільністю краще справляються зі стресовими соціальними ситуаціями та здатні підтримувати конструктивні взаємини. Як зазначає Н.Г. Пилипенко, емоційна стабільність дозволяє особистості ефективно регулювати свої емоції, що є критичним для успішної соціальної взаємодії [43, 298].

Отже**,** особистісні риси, такі як емпатія, екстраверсія, толерантність до невизначеності, самооцінка, відкритість до досвіду та емоційна стабільність, мають значний вплив на розвиток соціального інтелекту. Розуміння та розвиток цих характеристик сприятиме покращенню соціальних навичок та ефективності міжособистісної взаємодії.

2. Когнітивні чинники, пов'язані з мисленням, увагою та пам’яттю, відіграють важливу роль у становленні соціального інтелекту, визначаючи здатність індивіда ефективно взаємодіяти в соціальних контекстах. Ці чинники охоплюють процеси сприйняття, обробки та інтерпретації соціальної інформації, що впливають на розуміння та прогнозування поведінки інших людей.

Соціальне пізнання стосується здатності індивіда сприймати та інтерпретувати інформацію про інших людей та соціальні ситуації. Цей процес включає розуміння емоцій, намірів та поведінкових реакцій оточуючих. Дослідження показують, що високий рівень соціального пізнання сприяє кращій адаптації в соціальному середовищі та ефективнішій

комунікації. Зокрема, Любочкіна Г.О. зазначає, що соціальний інтелект є важливим компонентом загальної інтелектуальної обдарованості, впливаючи на здатність до розуміння та взаємодії з іншими людьми [30, 12].

Теорія розуму (англ. Theory of Mind) визначається як здатність розуміти та передбачати думки, почуття та наміри інших людей. Це дозволяє індивіду прогнозувати поведінку оточуючих та будувати ефективні стратегії взаємодії. Розвиток цієї здатності пов'язаний з когнітивними процесами, такими як увага та пам'ять. Як зазначає Івашкевич Е.З., соціальний інтелект включає когнітивну складову, що забезпечує розуміння соціальних ситуацій та прогнозування поведінки інших [14, 100].

*Увага до соціальних сигналів***,** здатність помічати та інтерпретувати невербальні сигнали, такі як міміка, жести та інтонація голосу, є критичною для розуміння емоційного стану та намірів інших людей. Це дозволяє швидко адаптувати свою поведінку відповідно до контексту та очікувань оточуючих. Високий рівень уваги до соціальних сигналів сприяє покращенню міжособистісних стосунків та ефективній комунікації. Як зазначає Слободяник Н., соціальний інтелект включає здатність до адекватного сприйняття та інтерпретації соціальних сигналів, що впливає на ефективність взаємодії [52, 9].

Соціальна пам'ять стосується здатності зберігати та відтворювати інформацію про соціальні взаємодії, включаючи деталі про людей, їхні уподобання та попередні спільні досвіди. Це дозволяє будувати надійні та довготривалі стосунки, а також ефективно використовувати минулий досвід у нових соціальних ситуаціях. Івашкевич Е.З. підкреслює, що соціальний інтелект педагога включає мнемічну підструктуру, яка відповідає за збереження та використання інформації про учнів та колег [14, 101].

Когнітивна гнучкість визначається як здатність переключатися між різними думками або стратегіями у відповідь на змінні обставини. У контексті соціального інтелекту це означає вміння адаптувати свою поведінку та підходи залежно від соціального контексту та індивідуальних

особливостей співрозмовників. Це сприяє ефективному вирішенню конфліктів та знаходженню спільної мови з різними людьми. Як зазначає Любочкіна Г.О., когнітивна гнучкість є важливим компонентом соціального інтелекту, що впливає на здатність до адаптації в різних соціальних ситуаціях [29, 14].

Когнітивні чинники є фундаментальними для розвитку соціального інтелекту. Вони забезпечують основу для розуміння та інтерпретації соціальної інформації, що, у свою чергу, впливає на ефективність міжособистісної взаємодії та соціальної адаптації. Розвиток цих когнітивних здібностей може бути досягнутий через спеціальні тренінги та освітні програми, спрямовані на покращення соціального пізнання, теорії розуму, уваги до соціальних сигналів, соціальної пам'яті та когнітивної гнучкості.

3. Емоційні чинники забезпечують емоційну чутливість до станів інших людей і власних переживань. Емоційні процеси впливають на сприйняття, інтерпретацію та реагування на соціальні стимули, формуючи основу для міжособистісних стосунків. Аналізуючи емоційні чинники, що впливають на соціальний інтелект, слід враховувати такі компоненти, як емоційна чутливість, емоційна регуляція, емоційна виразність та емоційна емпатія, як такі, що визначали Г. Гарднер, С. Космітскі та О. Джон у своїх дослідженнях.

Емоційна чутливість визначається як здатність розпізнавати та інтерпретувати емоційні сигнали інших людей за визначенням **С. К. Сміт, О. Джон.** Дослідження Н. Кантор, Дж. Кілстром показують, що високий рівень емоційної чутливості корелює з умінням швидко реагувати на зміни в емоційному стані співрозмовника, що є важливим для ефективної комунікації. В українських дослідженнях Ю. М. Ємельянов зазначає, що емоційна чутливість особливо важлива в професіях, пов'язаних із роботою з людьми, де необхідно миттєво оцінювати емоційний контекст ситуації [10, 62].

Емоційна обізнаність передбачає здатність індивіда розпізнавати та розуміти власні емоції, а також емоції інших людей. Це є фундаментом для розвитку емпатії та ефективної комунікації. Дослідження показують, що високий рівень емоційної обізнаності сприяє кращому розумінню соціальних ситуацій та адаптації в них. Українські науковці підкреслюють, що розвиток емоційної обізнаності в підлітковому віці є критичним для формування соціального інтелекту.

Емоційна регуляція — це процес управління власними емоціями з метою досягнення ефективної взаємодії у соціальному середовищі. Пітер Саловей та Джон Маєр підкреслювали, що здатність контролювати свої емоції є важливою складовою соціального інтелекту, оскільки вона дозволяє уникати імпульсивних реакцій і підтримувати конструктивну взаємодію. М. І. Бобнєва у своїх роботах звертала увагу на те, що люди з розвиненими навичками емоційної регуляції краще справляються зі стресовими ситуаціями та конфліктами [4, 41].

Емоційна виразність — це здатність чітко і зрозуміло передавати власні емоції через вербальні та невербальні засоби комунікації. Дослідження Говарда Гарднера доводять, що люди, які вміють відкрито виражати свої емоції, легше встановлюють соціальні контакти та зменшують соціальну напругу у спілкуванні [29]. С. Космітскі та О. Джон у своїй моделі соціального інтелекту включають емоційну виразність як ключовий компонент, що сприяє адекватному сприйняттю інших [68].

Емпатія — це здатність розуміти й співпереживати емоціям інших людей. Вона є центральним емоційним чинником, що формує основи соціального інтелекту. Р. Стернберг у своїх дослідженнях зазначає, що емпатія не лише сприяє кращому розумінню інших, але й допомагає передбачати їхні дії та наміри. Українська дослідниця М. І. Бобнєва наголошує, що емпатія є необхідною для розвитку гармонійних міжособистісних стосунків та успішної професійної діяльності в соціальній сфері [4, 43].

Самомотивація, емоційні чинники, такі як *оптимізм та наполегливість*, впливають на здатність індивіда мотивувати себе до досягнення цілей. Самомотивація допомагає долати труднощі та підтримувати позитивний настрій, що є важливим для ефективної соціальної взаємодії. Зарубіжні науковці, як Саловей П. та Маєр Дж. підкреслюють, що високий рівень самомотивації пов'язаний з успішністю в професійній та особистій сферах [32, 212].

Позитивна емоційність, яка проявляється у дружелюбності, доброзичливості та оптимізмі, є важливим чинником соціального інтелекту. Говарда Гарднер підкреслював, що люди з позитивним емоційним настроєм більш відкриті до спілкування, легше долають соціальні бар’єри та створюють позитивну атмосферу у колективі. Це підтверджують і результати досліджень Пітера Саловея та Джона Маєра, які виявили зв’язок між позитивною емоційністю та успішністю міжособистісної взаємодії [64, 98].

Емоційні чинники відіграють вирішальну роль у формуванні та розвитку соціального інтелекту. Розуміння та управління власними емоціями, здатність співпереживати та ефективно комунікувати з іншими є основою для побудови гармонійних міжособистісних стосунків та успішної соціальної адаптації.

4. Соціальні та середовищні чинники.

Соціальний інтелект визначається як здатність індивіда розуміти та ефективно взаємодіяти з іншими людьми. Його розвиток значною мірою залежить від соціальних та середовищних чинників, які формують умови для соціального навчання та адаптації. Розглянемо вплив сімейного виховання, освітнього середовища, культурних особливостей та соціальних мереж на становлення соціального інтелекту, спираючись на дослідження українських та зарубіжних науковців.

Сімейне виховання. Сім'я є першою соціальною інституцією, де дитина набуває базових навичок спілкування та взаємодії. Стиль виховання, емоційна атмосфера в родині та моделі поведінки батьків безпосередньо

впливають на розвиток соціального інтелекту дитини. Дослідження Наталії Слободяник підкреслюють, що підтримка та розуміння з боку батьків сприяють формуванню у підлітків здатності до емпатії та ефективної комунікації [50, 761]. Водночас, авторитарний стиль виховання може обмежувати розвиток соціальних навичок, призводячи до труднощів у міжособистісних стосунках.

Освітнє середовище. Школа та інші освітні заклади є важливими аренами для розвитку соціального інтелекту. Взаємодія з однолітками, участь у групових проектах та позакласних заходах сприяють вдосконаленню навичок співпраці, розуміння соціальних норм та ролей. Аліна Четверик-Бурчак у своїх дослідженнях зазначає, що інтерактивні методи навчання, такі як рольові ігри та дискусії, позитивно впливають на розвиток соціального інтелекту у студентів педагогічних спеціальностей [65, 3]. Крім того, підтримка з боку викладачів та сприятлива психологічна атмосфера в навчальному закладі є ключовими факторами у формуванні соціальних компетенцій.

*Культурні особливості***,** визначає норми та цінності, які впливають на соціальну поведінку та взаємодію. Різні культурні контексти пропонують різні моделі соціальної взаємодії, що впливає на розвиток соціального інтелекту. Дослідження, проведені Іриною Маруненко, показують, що в культурах з колективістськими цінностями, де наголошується на груповій гармонії та співпраці, у індивідів розвиваються сильні навички емпатії та соціальної чутливості [34, 8]. Натомість, у культурах з індивідуалістичними цінностями може спостерігатися розвиток навичок самостійності та особистої відповідальності, що також впливає на прояви соціального інтелекту.

Соціальні мережі та медіа. У сучасному світі соціальні мережі та медіа відіграють значну роль у формуванні соціального інтелекту. Вони не лише надають платформи для спілкування, але й впливають на сприйняття соціальних норм та моделей поведінки. Дослідження, опубліковані в журналі

"Психологія і суспільство", вказують на те, що активне використання соціальних мереж може як позитивно, так і негативно впливати на соціальний інтелект залежно від контенту та характеру взаємодій [4**,** 40]. З одного боку, вони розширюють можливості для соціального навчання та обміну досвідом, з іншого – можуть призводити до поверхневих контактів та зниження якості реальних взаємин.

Отже, соціальні та середовищні чинники відіграють ключову роль у становленні соціального інтелекту. Сімейне виховання, освітнє середовище, культурні особливості та вплив медіа формують умови, в яких розвиваються соціальні навички та компетенції. Розуміння та врахування цих чинників є необхідними для розробки ефективних програм розвитку соціального інтелекту на різних етапах життєвого шляху особистості.

5. Мотиваційні чинники. Як зазначає Каплуненко Я. Ю. мотивація впливає на прагнення особистості до соціальної взаємодії, самовдосконалення та адаптації в суспільстві.

Потреба в афіліації, або прагнення до встановлення та підтримки позитивних міжособистісних стосунків, є важливим мотиваційним чинником розвитку соціального інтелекту. Індивіди з високою потребою в афіліації активно шукають соціальні контакти, що сприяє вдосконаленню їхніх комунікативних навичок та здатності розуміти інших. Дослідження показують, що така мотивація стимулює розвиток емпатії та соціальної чутливості, що є складовими соціального інтелекту.

Мотивація досягнення характеризується прагненням до успіху та самореалізації. Особи з високим рівнем цієї мотивації часто демонструють підвищену активність у соціальних взаємодіях, оскільки успішна комунікація є ключем до досягнення багатьох цілей. Український дослідник Я. Ю. Каплуненко зазначає, що мотивація досягнення позитивно корелює з рівнем соціального інтелекту, оскільки стимулює особистість до розвитку навичок розуміння та прогнозування поведінки інших людей [16, 58].

Локус контролю відображає переконання особистості щодо джерела контролю над подіями у своєму житті. Особи з внутрішнім локусом контролю вважають, що вони самі впливають на свої успіхи та невдачі, тоді як з зовнішнім — приписують відповідальність зовнішнім обставинам. Дослідження показують, що внутрішній локус контролю сприяє розвитку соціального інтелекту, оскільки такі особи більш активно залучаються до соціальних взаємодій та прагнуть впливати на соціальне оточення [16, 60].

Самоактуалізація, як прагнення реалізувати свій потенціал, є потужним мотиваційним чинником розвитку соціального інтелекту. Індивіди, які прагнуть до особистісного зростання, активно розвивають свої соціальні навички, оскільки розуміють їхню важливість для досягнення життєвих цілей. Рувен Бар-Он у своїй моделі емоційного та соціального інтелекту підкреслює, що самоактуалізація є однією з ключових складових, що впливають на ефективність соціальної взаємодії [32].

Мотивація до соціальної відповідальності, або прагнення приносити користь суспільству, також впливає на розвиток соціального інтелекту. Особи з високим рівнем соціальної відповідальності схильні до глибшого розуміння соціальних процесів та потреб інших людей, що сприяє вдосконаленню їхніх соціальних навичок. Бар-Он зазначає, що соціальна відповідальність є важливим компонентом соціального інтелекту, оскільки вона визначає здатність індивіда ефективно функціонувати в соціальних структурах [32].

Отже, мотиваційні чинники відіграють ключову роль у формуванні та розвитку соціального інтелекту. Потреба в афіліації, мотивація досягнення, внутрішній локус контролю, прагнення до самоактуалізації та соціальна відповідальність стимулюють особистість до активної соціальної взаємодії та вдосконалення комунікативних навичок. Розуміння та розвиток цих мотиваційних аспектів може сприяти підвищенню рівня соціального інтелекту та успішній адаптації в суспільстві.

Загалом, становлення соціального інтелекту є результатом комплексної взаємодії індивідуальних особливостей, соціального досвіду та внутрішньої мотивації. Усвідомлення ролі цих чинників дозволяє не лише краще зрозуміти механізми розвитку соціального інтелекту, але й розробити ефективні програми для його цілеспрямованого формування, що є особливо важливим у контексті професійної діяльності та соціальної адаптації особистості.

1.4 Роль соціального інтелекту у міжособистісній взаємодії та соціальній адаптації

Соціальний інтелект є ключовою складовою, що визначає здатність індивіда ефективно взаємодіяти з оточуючими та адаптуватися до соціального середовища. Він охоплює розуміння емоцій, намірів, мотивацій інших людей, а також уміння відповідно реагувати на соціальні ситуації. Цей феномен досліджувався як українськими, так і зарубіжними науковцями, які підкреслюють його важливість у міжособистісних стосунках.

Як зазначає Каплуненко Я. Ю., міжособистісна взаємодія передбачає обмін інформацією, емоціями та діями між індивідами. Соціальний інтелект відіграє вирішальну роль у цьому процесі, забезпечуючи [16]:

— **Розуміння та інтерпретацію поведінки інших**: здатність правильно сприймати та тлумачити вербальні та невербальні сигнали дозволяє будувати ефективну комунікацію та уникати непорозумінь.

— **Емпатію**: уміння співпереживати та розуміти емоційні стани інших сприяє встановленню довірливих та гармонійних стосунків.

— **Адаптивність у спілкуванні**: гнучкість у поведінці та здатність підлаштовуватися під різні соціальні контексти підвищують ефективність взаємодії та сприяють досягненню спільних цілей.

Дослідження науковців показують, що високий рівень соціального інтелекту корелює з успішністю у професійній діяльності, особливо в сферах,

де комунікація є ключовим елементом. Наприклад український дослідник Н.Г. Пилипенко визначає соціальний інтелект як спеціальну здатність, що забезпечує розуміння себе, інших людей та їхніх взаємин, а також ефективне прогнозування розвитку міжособистісних стосунків [44, 298-299]. Це означає, що соціальний інтелект допомагає індивіду адекватно сприймати соціальні ситуації та відповідно реагувати на них.

Зарубіжний психолог Деніел Гоулман у своїй книзі "Емоційний інтелект" підкреслює, що соціальний інтелект включає емпатію, соціальну обізнаність та навички управління взаєминами, що є критичними для успішної міжособистісної взаємодії [7, 45-67]. Він стверджує, що високий рівень соціального інтелекту дозволяє людям краще розуміти емоційні стани інших та ефективно комунікувати.

Дослідження, проведене в Полтавському державному аграрному університеті, підтверджує, що розвиток соціального та емоційного інтелекту є важливим для професійної діяльності, особливо в освітньому процесі, де міжособистісна взаємодія є ключовим елементом [47, 22-24]. Це свідчить про те, що соціальний інтелект сприяє покращенню комунікативних навичок та взаєморозуміння між учасниками освітнього процесу.

Таким чином, соціальний інтелект відіграє вирішальну роль у міжособистісній взаємодії, забезпечуючи розуміння та інтерпретацію поведінки інших, емпатію та адаптивність у спілкуванні. Розвиток цього інтелектуального компонента сприяє гармонійним та продуктивним стосункам у різних соціальних контекстах.

Якщо розглядати соціальний інтелект та соціальну адаптацію, то тут соціальна адаптація визначається як процес пристосування індивіда до умов соціального середовища, що включає засвоєння норм, цінностей та моделей поведінки, прийнятих у суспільстві. Чиньона І. І. звертає увагу на те, що соціальний інтелект сприяє цьому процесу через [66, 57]:

— **Орієнтацію в соціальних ситуаціях**: здатність аналізувати та розуміти соціальні контексти допомагає індивіду приймати відповідні рішення та діяти адекватно до обставин.

— **Ефективне вирішення конфліктів**: розвинений соціальний інтелект дозволяє знаходити конструктивні підходи до розв'язання суперечок, зменшуючи напруженість та покращуючи взаємини.

— **Побудову соціальних зв'язків**: уміння встановлювати та підтримувати стосунки з різними людьми розширює соціальну мережу індивіда, що є важливим ресурсом для особистісного та професійного розвитку.

Наукові дослідження підтверджують, що особи з високим рівнем соціального інтелекту демонструють кращу адаптацію в нових колективах та швидше інтегруються в соціальні групи. В українській психології Ю.М. Ємельянов розглядав соціальний інтелект як здатність до суб'єкт-суб'єктного пізнання, що базується на розумінні себе та інших, а також на прогнозуванні міжособистісних подій [11, 115]. М.І. Бобнєва підкреслювала, що соціальний інтелект формується в процесі соціалізації та є важливим для успішної адаптації особистості в суспільстві [4, 184].

Каплуненко Я.Ю. пише, що розвинений соціальний інтелект сприяє ефективній соціальній адаптації через [17, 466]:

— **Розуміння соціальних норм та очікувань**: індивід з високим рівнем соціального інтелекту здатний швидко засвоювати та інтерпретувати соціальні правила, що полегшує його інтеграцію в нові соціальні групи.

— **Ефективне спілкування**: здатність розуміти емоції та наміри інших людей дозволяє будувати конструктивні комунікативні стратегії, що зменшує ймовірність конфліктів та сприяє встановленню позитивних стосунків.

— **Адаптивність до змін**: соціальний інтелект забезпечує гнучкість поведінки, що дозволяє індивіду ефективно реагувати на зміни в соціальному середовищі та успішно долати стресові ситуації.

Дослідження Я.О. Каплуненко показують, що високий рівень соціального інтелекту позитивно корелює з успішною соціальною адаптацією. Вчений виявив, що розвиток соціального інтелекту сприяє

ефективній соціалізації особистості та покращує її здатність до міжособистісної взаємодії [17, 470].

У зарубіжних дослідженнях також підкреслюється значення соціального інтелекту для адаптації. Наприклад, Говард Гарднер у своїй теорії множинного інтелекту виділяє міжособистісний інтелект як ключовий для розуміння та взаємодії з іншими, що є критичним для соціальної адаптації [29, 112].

Розвиток соціального інтелекту та соціальної адаптації є динамічними процесами, що змінюються протягом життя людини і кожен віковий етап характеризується специфічними особливостями, які впливають на формування цих якостей. Вважаємо доцільним розглянути основні аспекти соціального інтелекту та соціальної адаптації для різних вікових категорій, спираючись на дослідження українських та зарубіжних науковців.

1. У дошкільному віці (3-6 років) діти активно розвивають базові соціальні навички через гру та взаємодію з однолітками. Діти вчаться розпізнавати емоції, розуміти соціальні ролі та норми поведінки. Це закладає основу для подальшої соціальної адаптації та розвитку комунікативних навичок. Сюжетно-рольові ігри сприяють розумінню соціальних ролей та норм поведінки. Важливим є розвиток емпатії та здатності розпізнавати емоції інших, що закладає основу для подальшої соціальної адаптації. Дослідження підкреслюють, що саме в цьому віці формуються перші уявлення про соціальні взаємодії та розвивається соціальний інтелект [66].

2. Молодший шкільний вік (6-10 років). Початок шкільного навчання ставить перед дитиною нові соціальні завдання. Взаємодія з учителями та однокласниками вимагає розвитку комунікативних навичок та вміння працювати в групі. У цьому віці діти вчаться слідувати соціальним нормам та правилам, що є критичним для успішної адаптації в шкільному середовищі. Розвинений соціальний інтелект допомагає дітям успішно інтегруватися в шкільне середовище, встановлювати позитивні стосунки з однолітками та вчителями, а також сприяє академічній успішності. Українські дослідники

наголошують на важливості підтримки дітей у цей період для формування позитивного ставлення до навчання та соціальних взаємодій [2].

3. Підлітковий період **(10-15 років)** характеризується пошуком власної ідентичності та підвищеною чутливістю до соціальних оцінок. Розвиток соціального інтелекту дозволяє підліткам краще розуміти перспективи інших та прогнозувати наслідки своїх дій, емоцій та мотивів інших, що допомагає підліткам будувати здорові міжособистісні стосунки та ефективно вирішувати конфлікти.. Однак емоційна нестабільність може ускладнювати соціальні взаємодії. Дослідження показують, що розвиток соціального інтелекту в цьому віці сприяє кращій адаптації та зниженню рівня конфліктності [26].

4. У юнацькому віці (15-21 рік)відбувається подальше вдосконалення соціальних навичок та формування стійких моделей поведінки, професійного становлення та побудови зрілих соціальних зв'язків. Молоді люди активно інтегруються в нові соціальні групи, такі як університетські спільноти або робочі колективи. Розвинений соціальний інтелект допомагає ефективно будувати професійні та особисті стосунки, а також адаптуватися до нових соціальних ролей, фективніше спілкуватися та демонструвати лідерські якості. Зарубіжні дослідники підкреслюють, що саме в цьому віці соціальний інтелект стає ключовим фактором успішної соціалізації [46].

5. У дорослому віці (21-60 років)соціальний інтелект проявляється через здатність до ефективного управління соціальними взаємодіями, вирішення конфліктів та підтримки довготривалих стосунків. Впливає на професійний успіх, якість міжособистісних стосунків та загальне задоволення життям. Професійна діяльність часто вимагає високого рівня соціальної компетентності. Люди з високим рівнем соціального інтелекту здатні ефективно керувати командами, вирішувати конфлікти та будувати міцні соціальні мережі. Дослідження свідчать, що розвинений соціальний інтелект у дорослих корелює з успішністю в кар'єрі та задоволеністю життям [33].

6. У похилому віці (60 років і більше) соціальний інтелект допомагає підтримувати соціальні зв'язки, адаптуватися до змін, пов'язаних зі старінням, сприяє когнітивному здоров'ю та емоційному благополуччю. Активна участь у соціальних взаємодіях може зменшити ризик депресії та покращити якість життя літніх людей. Українські науковці зазначають, що участь у соціальних групах та волонтерських організаціях позитивно впливає на соціальну адаптацію літніх людей [40].

Отже, проаналізувавши роль соціального інтелекту для кожного вікового періоду, можемо сказати, що соціальний інтелект є фундаментальною складовою, що впливає на успішність та якість життя на кожному етапі розвитку особистості. Розуміння та підтримка розвитку соціального інтелекту відповідно до вікових особливостей сприяє гармонійному особистісному зростанню та ефективній соціальній адаптації.

РОЗДІЛ 2.
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ

2.1. Методи, методика і процедура дослідження

Провівши аналіз теоретичних підходів до вивчення соціального інтелекту та визначивши ключові психологічні чинники, що впливають на його становлення, вважаємо доцільним провести емпіричне дослідження взаємозв'язку особистісних, когнітивних та мотиваційних чинників із рівнем соціального інтелекту в осіб молодого віку. За результатами емпіричного дослідження плануємо визначити особливості впливу психологічних чинників на розвиток соціального інтелекту у досліджуваній вибірці.

Вибірку нашого дослідження склали 50 респондентів віком від 18 до 25 років**,** які є студентами факультету соціології та управління Запорізького національного університету**.**

Дослідження проводилось у онлайн-форматі (Google Forms) впродовж вересня-жовтня 2024 року.

Дослідження проводилось за згодою респондентів, які добровільно взяли участь, підписавши інформовану згоду на обробку персональних даних і використання результатів дослідження для наукових цілей. Респонденти були відібрані за методом випадкової вибірки серед студентів 2-4 курсів факультету соціології та управління ЗНУ.

Підбір методичного матеріалу для емпіричного дослідження здійснювався з урахуванням розробок українських та зарубіжних психологів, що вивчали соціальний інтелект, мотивацію, емоційну регуляцію та особистісні особливості.

Проведене теоретичне дослідження психологічних чинників становлення соціального інтелекту дозволило виокремити ключові складові,

що безпосередньо впливають на його розвиток: когнітивні, емоційні, мотиваційні та особистісні аспекти. Для комплексного вивчення цих чинників в емпіричному дослідженні були обрані методики, що відповідають теоретичним положенням сучасної психології соціального інтелекту та соціальної адаптації, а саме:

1. Методика діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда (адаптована О. Михайловою);
2. Опитувальник мотивації досягнення (методика Т. Елерса);
3. Методика діагностики емпатії (тест М. Девіс, адаптація Ю. М. Ємельянова).

Розглянемо кожну методику більш доцільно.

1. Методика діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда (адаптована О. Михайловою) [37]**.**

Теоретичне дослідження показало, що соціальний інтелект охоплює когнітивні здібності до інтерпретації поведінки інших людей, розуміння соціальних ситуацій та прогнозування наслідків соціальної взаємодії. Ці компоненти описані в структурній моделі інтелекту Дж. Гілфорда. Методика, дозволяє всебічно оцінити саме ті аспекти соціального інтелекту, які, згідно з теоретичними джерелами, є базовими для міжособистісної взаємодії та соціальної адаптації [4]. Оскільки дослідження спрямоване на вивчення впливу когнітивних чинників на соціальний інтелект, ця методика є найбільш релевантною.

Мета: визначити рівень розвитку соціального інтелекту.

Структура: методика складається з 6 субтестів, які досліджують розуміння вербальних і невербальних соціальних ситуацій.

Шкали:

— Шкала розуміння емоційних станів (експресивна чутливість)

Мета: оцінити здатність розпізнавати емоції та почуття інших людей за зовнішніми ознаками (міміка, жести, інтонація).

Зміст: учасникам пропонуються фотографії, малюнки або описані ситуації з різними емоційними виразами. Завдання – правильно визначити емоційний стан людини.

Інтерпретація:

Високий бал – респондент легко ідентифікує емоції інших, що свідчить про високий рівень емпатії.

Середній бал – респондент загалом правильно розпізнає емоції, але може мати труднощі у складних ситуаціях.

Низький бал – респонденту важко розуміти емоційні стани інших, що може ускладнювати міжособистісні стосунки.

— Шкала інтерпретації соціальних ситуацій (соціальна проникливість)

Мета: дослідити вміння аналізувати соціальні ситуації та розуміти взаємозв'язки між учасниками взаємодії.

Зміст: респондентам пропонуються короткі історії з описами соціальних взаємодій, після чого необхідно вибрати правильне пояснення поведінки учасників.

Інтерпретація:

Високий бал – здатність чітко визначати мотиви поведінки інших та прогнозувати їхні дії.

Середній бал – часткове розуміння соціальних взаємодій.

Низький бал – труднощі в інтерпретації соціальних сигналів і намірів інших людей.

— Шкала прогнозування соціальної поведінки (соціальне передбачення)

Мета: оцінити здатність передбачати можливі наслідки соціальних ситуацій та поведінку людей.

Зміст: завдання включають описані соціальні ситуації, в яких респондент має визначити, як поведуть себе їхні учасники в майбутньому.

Інтерпретація:

Високий бал – респондент демонструє вміння прогнозувати поведінку людей на основі контексту.

Середній бал – здатність частково передбачити соціальні реакції.

Низький бал – складнощі у визначенні майбутніх дій інших людей, що може впливати на ефективність міжособистісного спілкування.

— Шкала розуміння невербальної комунікації

Мета: дослідити здатність до інтерпретації невербальних знаків (міміка, жести, пози).

Зміст: учасникам демонструють відеофрагменти або ілюстрації із зображеннями людей у різних ситуаціях. Завдання – зрозуміти значення невербальних сигналів.

Інтерпретація:

Високий бал – відмінне розуміння мови тіла та емоцій через невербальні знаки.

Середній бал – загальне розпізнавання невербальних сигналів.

Низький бал – труднощі в інтерпретації невербальної поведінки.

— Шкала розуміння соціальних норм і правил

Мета: визначити рівень обізнаності щодо соціальних норм, очікувань та прийнятної поведінки в суспільстві.

Зміст:респондентам пропонуються питання з варіантами відповідей про те, як слід поводитися в певних соціальних ситуаціях.

Інтерпретація:

— Високий бал – респондент добре орієнтується в соціальних нормах і знає, як коректно поводитися.

— Середній бал – загальне розуміння соціальних правил.

— Низький бал – низька обізнаність у соціальних нормах, що може призводити до комунікативних помилок.

— Шкала емоційної регуляції в соціальних ситуаціях

Мета: оцінити здатність управляти власними емоціями під час соціальної взаємодії.

Зміст: учасники відповідають на запитання про те, як вони зазвичай поводяться в стресових або конфліктних соціальних ситуаціях.

Інтерпретація:

Високий бал – респондент добре контролює свої емоції, зберігає спокій у напружених ситуаціях.

Середній бал – помірний рівень емоційної регуляції.

Низький бал – емоційна нестабільність, що ускладнює соціальну адаптацію.

Інтерпретація загального балу по всім шкалам методини:

41–60 балів – високий рівень соціального інтелекту: респондент добре розуміє інших, ефективно взаємодіє та адаптується в соціумі.

21–40 балів – середній рівень соціального інтелекту: індивід має базові соціальні навички, але іноді може мати труднощі у складних соціальних ситуаціях.

0–20 балів – низький рівень соціального інтелекту: особа може відчувати проблеми в розумінні інших людей, що ускладнює міжособистісну взаємодію.

2. Опитувальник мотивації досягнення (методика Т. Елерса)

Теоретичний огляд літератури підтверджує, що мотиваційні чинники є важливим елементом становлення соціального інтелекту. Зокрема, мотивація досягнення стимулює активність у соціальній взаємодії, сприяє розширенню соціального досвіду та розвитку комунікативних навичок [17, 466-470].

Обрана методика дозволяє оцінити прагнення до успіху, орієнтацію на результат та здатність долати перешкоди – чинники, які безпосередньо впливають на ефективність міжособистісних стосунків і соціальну адаптацію [68, 48-56]. Враховуючи результати теоретичного аналізу, ця методика

допоможе визначити, наскільки мотивація досягнення пов’язана з рівнем соціального інтелекту досліджуваних осіб.

Мета: дослідити рівень мотивації досягнення як чинника соціального інтелекту.

Структура: складається з 40 тверджень, де респондент оцінює ступінь згоди за 5-бальною шкалою.

Шкали:

— Прагнення до успіху

— Орієнтація на результат

— Уміння долати перешкоди

Оцінювання: підрахунок загальної суми балів. Вищі значення свідчать про сильну мотивацію досягнення.

1. Низька мотивація до успіху: 1–10 балів. Цей рівень свідчить про слабке прагнення до досягнення поставлених цілей та низьку активність у подоланні перешкод.

2. Середній рівень мотивації до успіху: 11–16 балів. Характеризується помірним прагненням до успіху та готовністю докладати зусиль для досягнення результатів.

3. Помірно високий рівень мотивації: 17–20 балів. Відображає виражене прагнення до досягнення цілей, активність та наполегливість у діяльності.

4. Занадто високий рівень мотивації до успіху: понад 21 бал. Свідчить про надмірне прагнення до успіху, що може супроводжуватися підвищеним рівнем стресу та ризиком вигоряння.

Важливо зазначити, що надто високий рівень мотивації до успіху може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Тому результати опитувальника слід інтерпретувати з урахуванням індивідуальних особливостей респондента та контексту його діяльності.

3. Методика діагностики емпатії (тест М. Девіс, адаптація Ю. М Ємельянова)

Розглянуті теоретичні моделі соціального інтелекту, зокрема, у працях Г. Гарднера та Р. Бар-Она свідчать, що емпатія є важливою емоційною складовою соціального інтелекту. Вона забезпечує розуміння емоційних станів інших, формування довірливих стосунків та ефективну міжособистісну взаємодію.

Обрана методика дозволяє оцінити рівень емпатії за кількома показниками (емпатійна стурбованість, фантазійність, перспективне прийняття, особистісна тривога), що відповідає теоретичному баченню соціального інтелекту як багатовимірного утворення [10]. Використання цієї методики дасть змогу встановити взаємозв'язок між емоційною чутливістю та ефективністю соціальної адаптації у молоді.

Мета: визначити рівень емпатії як емоційної складової соціального інтелекту.

Структура: 28 тверджень, які оцінюються за п'ятибальною шкалою від "Повністю не згоден" до "Повністю згоден".

Шкали:

— Емпатійна стурбованість - оцінює рівень емоційної реакції на страждання інших людей, а саме – співчуття, турботу та бажання допомогти

— Фантазійність - оцінює схильність до ідентифікації з героями фільмів, книг або інших уявних персонажів, що відображає здатність "занурюватися" в емоційні стани вигаданих героїв.

— Перспективне прийняття - вимірює когнітивний компонент емпатії – здатність інтуїтивно ставити себе на місце іншої людини та розуміти її точку зору

— Особистісна тривога - оцінює рівень особистісного дискомфорту та стресу в ситуаціях, коли інші люди переживають емоційні труднощі. Ця шкала відображає реакцію на чужі негативні емоції, пов'язану із власним занепокоєнням.

Оцінювання: кожна шкала оцінюється окремо. Респондентам пропонується обрати варіант відповіді від 1 (повністю не згоден) до 5 (повністю згоден). Бали сумуються за кожною шкалою та порівнюються з нормативними значеннями.

0–10 балів: низький рівень за шкалою

11–20 балів: середній рівень за шкалою

21 і вище**:** високий рівень за шкалою

Високі показники за шкалами "Емпатійна стурбованість" і "Перспективне прийняття" свідчать про високий рівень соціального інтелекту, тоді як надмірно високі показники "Особистісної тривоги" можуть вказувати на схильність до емоційного вигоряння.

Отже, вважаємо, що обрані методики є доцільними до нашої роботи і їх застосування у межах одного дослідження забезпечить багатовимірний аналіз проблеми та підвищить надійність отриманих результатів.

2.2. Результати дослідження та їх інтерпретація

Першим етапом нашого дослідження, було проведено методику діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда (адаптованої О. Михайловою), ми підрахували результати кожного респондента по всім 6 субшкалам і визначили загальний бал, що дало нам змогу виявити рівень соціального інтелекту кожного респондента, отримані данні представлені в таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Результати за методикою діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда

№ респондента	Бали	Рівень соціального інтелекту
Респондент 1	43	Середній
Респондент 2	30	Низький
Респондент 3	49	Високий
Респондент 4	38	Середній
Респондент 5	24	Низький

Продовження таблиці 2.1

Респондент 6	41	Середній
Респондент 7	53	Високий
Респондент 8	46	Високий
Респондент 9	29	Низький
Респондент 10	35	Середній
Респондент 11	44	Середній
Респондент 12	32	Середній
Респондент 13	26	Низький
Респондент 14	48	Високий
Респондент 15	31	Середній
Респондент 16	51	Високий
Респондент 17	37	Середній
Респондент 18	39	Середній
Респондент 19	27	Низький
Респондент 20	42	Середній
Респондент 21	46	Високий
Респондент 22	28	Низький
Респондент 23	34	Середній
Респондент 24	55	Високий
Респондент 25	40	Середній
Респондент 26	22	Низький
Респондент 27	45	Середній
Респондент 28	50	Високий
Респондент 29	36	Середній
Респондент 30	47	Високий
Респондент 31	25	Низький
Респондент 32	33	Середній
Респондент 33	42	Середній
Респондент 34	38	Середній
Респондент 35	53	Високий
Респондент 36	21	Низький
Респондент 37	44	Середній
Респондент 38	35	Середній
Респондент 39	41	Середній
Респондент 40	28	Низький
Респондент 41	49	Високий
Респондент 42	39	Середній
Респондент 43	46	Високий
Респондент 44	23	Низький
Респондент 45	31	Середній
Респондент 46	37	Середній
Респондент 47	52	Високий
Респондент 48	26	Низький

Продовження таблиці 2.1

Респондент 49	36	Середній
Респондент 50	48	Високий
Середній бал соціального інтелекту	**39,4**	

Середній бал соціального інтелекту серед респондентів склав **39.04** бала, що відповідає середньому рівню соціального інтелекту за шкалою оцінювання.

Для зручності розподілу респондентів за рівнем соціального інтелекту у процентному співвідношені, результати представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Розподіл респондентів за рівнями соціального інтелекту

Рівень соціального інтелекту	**Кількість респондентів**	**% від вибірки респондентів**
Низький рівень	14	28%
Середній рівень	22	44%
Високий рівень	14	28%

Отже, за результатами таблиць 2.1 та 2.2. отримані дані свідчать про те, що більшість студентів (44%) мають середній рівень соціального інтелекту, що свідчить про базові навички соціальної взаємодії та здатність орієнтуватися у міжособистісних стосунках. Водночас, показник у 28% студентів із високим рівнем соціального інтелекту демонструє наявність розвинених навичок емпатії, соціального розуміння та ефективної комунікації. Однак, існує і група респондентів (28%) із низьким рівнем соціального інтелекту, що вказує на потребу у проведенні тренінгів із розвитку соціальних навичок.

Другий етап емпіричного дослідження був проведений за допомогою **о**питувальника мотивації досягнення (Т. Елерса). Як і за першою методикою, ми підрахували бали по кожній шкалі методики, такі як прагнення до успіху,

орієнтація на результат та уміння долати перешкоди і отримали загальний бал мотивації кожного респондента. Результати представлені в таблиці 2.3

Таблиця 2.3

Результати за опитувальником мотивації досягнення

№ респондента	Бали	Рівень мотивації досягнення
Респондент 1	48	Висока мотивація
Респондент 2	34	Середня мотивація
Респондент 3	57	Висока мотивація
Респондент 4	29	Низька мотивація
Респондент 5	41	Середня мотивація
Респондент 6	46	Висока мотивація
Респондент 7	50	Висока мотивація
Респондент 8	39	Середня мотивація
Респондент 9	27	Низька мотивація
Респондент 10	43	Середня мотивація
Респондент 11	52	Висока мотивація
Респондент 12	35	Середня мотивація
Респондент 13	24	Низька мотивація
Респондент 14	55	Висока мотивація
Респондент 15	31	Середня мотивація
Респондент 16	58	Висока мотивація
Респондент 17	40	Середня мотивація
Респондент 18	42	Середня мотивація
Респондент 19	30	Низька мотивація
Респондент 20	45	Середня мотивація
Респондент 21	53	Висока мотивація
Респондент 22	28	Низька мотивація
Респондент 23	38	Середня мотивація
Респондент 24	56	Висока мотивація
Респондент 25	44	Середня мотивація
Респондент 26	23	Низька мотивація
Респондент 27	51	Висока мотивація
Респондент 28	47	Висока мотивація
Респондент 29	36	Середня мотивація
Респондент 30	49	Висока мотивація
Респондент 31	26	Низька мотивація
Респондент 32	33	Середня мотивація
Респондент 33	42	Середня мотивація
Респондент 34	39	Середня мотивація
Респондент 35	54	Висока мотивація
Респондент 36	22	Низька мотивація

Продовження таблиці 2.3

Респондент 37	44	Середня мотивація
Респондент 38	37	Середня мотивація
Респондент 39	46	Висока мотивація
Респондент 40	25	Низька мотивація
Респондент 41	50	Висока мотивація
Респондент 42	41	Середня мотивація
Респондент 43	48	Висока мотивація
Респондент 44	30	Низька мотивація
Респондент 45	32	Середня мотивація
Респондент 46	40	Середня мотивація
Респондент 47	55	Висока мотивація
Респондент 48	27	Низька мотивація
Респондент 49	36	Середня мотивація
Респондент 50	49	Висока мотивація
Середній бал мотивації досягнення	**40,9**	

Середній бал мотивації досягнення серед респондентів склав 40.09 балів, що відповідає середньому рівню мотивації досягнення за шкалою оцінювання.

Для зручності розподілу респондентів за мотивації досягнення у процентному співвідношені, результати представлені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Розподіл респондентів за рівнями мотивації досягнення

Рівень мотивації досягнень	**Кількість респондентів**	**% від вибірки респондентів**
Низький рівень	12	24%
Середній рівень	17	34%
Високий рівень	21	42%

Отже, отримані дані за таблицями 2.3 та 2.4 свідчать про те, що найбільша частка студентів (42%) має високий рівень мотивації досягнення, що свідчить про виражене прагнення до успіху, самореалізації та активної участі у навчальній діяльності. Середній рівень мотивації був виявлений у 34% респондентів, що свідчить про помірну орієнтацію на досягнення та

бажання досягати результатів за умови наявності зовнішньої підтримки. Однак, 24% респондентів із низьким рівнем мотивації демонструють потребу в додаткових мотиваційних заходах для підвищення їхньої активності та залучення у навчальний процес.

Третім етапом дослідження було проведено методику на діагностику емпатії (тест М. Девіс, адаптація Ю. М Ємельянова).

За результатами дослідження було проаналізовано чотири шкали емпатії: емпатійну стурбованість, фантазійність, перспективне прийняття та особистісну тривогу. В таблицях 2.5-2.9 надано середні значення балів та розподіл респондентів за рівнями за кожною шкалою.

Таблиця 2.5

Результати за шкалою «емпатійна стурбованість»

Рівень емпатійної стурбованості	**Кількість респондентів**	**% від вибірки респондентів**
Високий рівень	20	40%
Середній рівень	12	24%
Низький рівень	18	36%

Середній бал за підрахунку всіх балів у вибірки респондентів склав 15.96 балів. З таблиці 2.5. бачимо, що більшість респондентів (40%) демонструють високий рівень емпатійної стурбованості, що свідчить про їхню здатність співпереживати та виявляти турботу щодо інших людей. Проте 36% респондентів мають низький рівень, що може вказувати на емоційну дистанційність.

Таблиця 2.6

Результати за шкалою «фантазійність»

Рівень емпатійної стурбованості	**Кількість респондентів**	**% від вибірки респондентів**
Високий рівень	14	28%
Середній рівень	15	30%
Низький рівень	21	42%

Середній бал за підрахунку всіх балів у вибірки респондентів склав 14.22 балів. З таблиці 2.7 бачимо, що понад третина респондентів (42%) мають низький рівень фантазійності, що свідчить про меншу схильність до ідентифікації з персонажами книг і фільмів. Разом з тим, 28% студентів демонструють високу уяву та здатність емоційно включатися у вигадані ситуації.

Таблиця 2.8

Результати за шкалою «перспективне прийняття»

Рівень емпатійної стурбованості	**Кількість респондентів**	**% від вибірки респондентів**
Високий рівень	11	22%
Середній рівень	16	32%
Низький рівень	23	46%

Середній бал за підрахунку всіх балів у вибірки респондентів склав 13.68 балів. З таблиці 2.8, бачимо, що найбільша частка респондентів (46%) має низький рівень перспективного прийняття, що може свідчити про труднощі у розумінні точок зору інших людей. Лише 22% студентів демонструють високий рівень цієї когнітивної складової емпатії.

Таблиця 2.9

Результати за шкалою «особистісна тривога»

Рівень емпатійної стурбованості	**Кількість респондентів**	**% від вибірки респондентів**
Високий рівень	15	30%
Середній рівень	10	20%
Низький рівень	25	50%

Середній бал за підрахунку всіх балів у вибірки респондентів склав 13.68 балів. За результатами таблиці 2.9., бачимо, що половина респондентів (50%) мають низький рівень особистісної тривоги, що свідчить про їхню

емоційну стабільність у стресових соціальних ситуаціях. Проте 30% студентів демонструють високий рівень, що може вказувати на їхню підвищену емоційну вразливість.

Роблячи загальний висновок за методикою на діагностику емпатії, можемо сказати, що отримані результати дослідження свідчать про різнорівневий розвиток емпатії серед респондентів. Хоча, багато респондентів демонструють високий рівень емоційної чутливості (емпатійна стурбованість), спостерігається тенденція до низького рівня когнітивної емпатії (перспективне прийняття) та фантазійності. Це вказує на потребу впровадження тренінгів із розвитку навичок розуміння точок зору інших людей і роботи з емоційною чутливістю. Також, варто звернути увагу на групу респондентів із високим рівнем особистісної тривоги для запобігання емоційному вигоранню та покращення психологічного добробуту.

Останнім етапом нашого дослідження, це проведення кореляційного аналізу між показниками соціального інтелекту, мотивації досягнення та емпатії. Результати представлені на рис. 2.1. та таб 2.10.

Таблиця 2.10

Кореляційна матриця для визначення взаємозв'язків між усіма досліджуваними показниками

	Соціальний інтелект	**Мотивація досягнення**	**Емпатійна стурбованість**	**Фантазійність**	**Перспективне прийняття**	**Особистісна тривога**
Соціальний інтелект	1.00	0.11	-0.13	0.11	0.33	0.24
Мотивація досягнення	0.11	1.00	-0.05	0.08	0.09	0.06
Емпатійна стурбованість	-0.13	-0.05	1.00	0.21	-0.12	0.18
Фантазійність	0.11	0.08	0.21	1.00	0.05	0.07
Перспективне прийняття	0.33	0.09	-0.12	0.05	1.00	0.20
Особистісна тривога	0.24	0.06	0.18	0.07	0.20	1.00

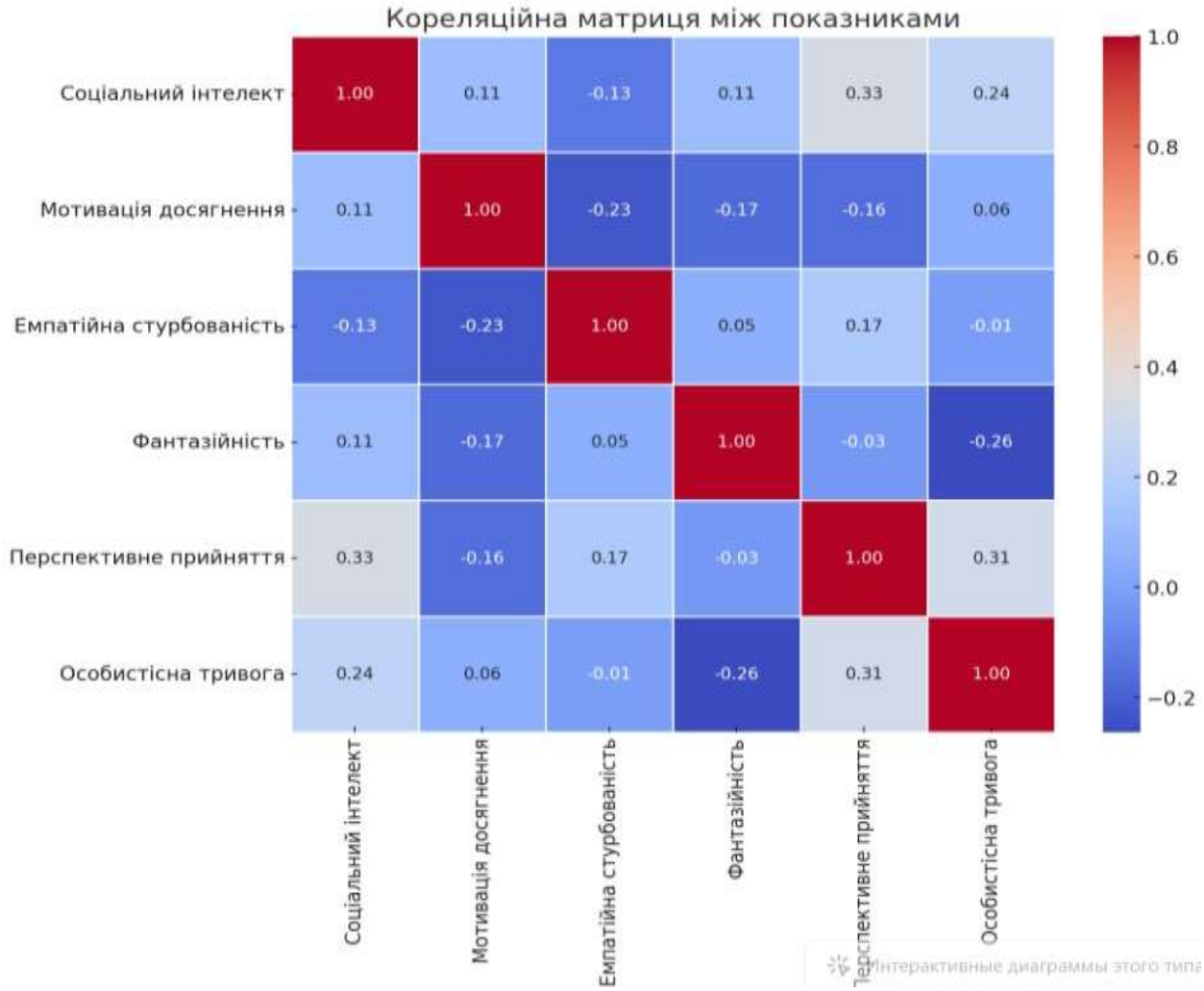

Рис. 2.1. Кореляційна матриця між показниками дослідження

Як ми бачимо з даних таблиці 2.10 та рис. 2.1. нами було побудовано кореляційну матрицю представлену для визначення взаємозв'язків між усіма досліджуваними показниками. Найбільш виражені зв'язки спостерігаються між соціальним інтелектом та перспективним прийняттям.

В таблиці 2.11. наведено основні результати кореляційного аналізу між ключовими змінними.

Таблиця 2.11

Результати парної кореляції Пірсона

Пара змінних	**Коефіцієнт кореляції (r)**	**p-значення**	**Інтерпретація**
Соціальний інтелект - Мотивація досягнення	0.110	0.4467	Дуже слабка позитивна кореляція, статистично незначуща

Продовження таблиці 2.11

Соціальний інтелект - Емпатійна стурбованість	-0.126	0.3851	Слабка негативна кореляція, статистично незначуща
Соціальний інтелект - Фантазійність	0.107	0.4591	Дуже слабка позитивна кореляція, статистично незначуща
Соціальний інтелект - Перспективне прийняття	**0.333**	**0.0180**	**Середня позитивна кореляція, статистично значуща (p < 0.05)**
Соціальний інтелект - Особистісна тривога	0.235	0.1001	Слабка позитивна кореляція, близька до значущості

Отже, проаналізувавши отримані результати кореляційного аналізу Пірсона можемо зробити висновок:

— найбільш виражений і статистично значущий зв'язок виявлено між соціальним інтелектом та перспективним прийняттям (r = 0.333, p = 0.0180)**.** Це підтверджує, що респонденти, які краще розуміють перспективу інших, мають вищий рівень соціального інтелекту;

— слабка позитивна кореляція між соціальним інтелектом та особистісною тривогою (r = 0.235, p = 0.1001) свідчить про те, що емоційно вразливі студенти можуть активніше намагатися зрозуміти соціальні ситуації, хоча зв'язок не є статистично значущим;

— інші кореляції (із мотивацією досягнення, емпатійною стурбованістю, фантазійністю) є дуже слабкими та статистично незначущими, що вказує на відсутність прямого зв'язку між цими показниками у вибірці.

Отже, результати аналізу підтверджують гіпотезу про зв'язок соціального інтелекту з когнітивним компонентом емпатії (перспективним прийняттям), що вказує на важливість розуміння інших у процесі міжособистісної взаємодії.

2.3. Психологічні рекомендації щодо розвитку соціального інтелекту

Соціальний інтелект є важливим чинником успішної міжособистісної взаємодії, адаптації у соціумі та професійного становлення особистості. Отримані результати дослідження засвідчили наявність позитивного зв’язку між соціальним інтелектом та когнітивними аспектами емпатії, особливо перспективним прийняттям. Це свідчить про потребу у цілеспрямованому розвитку навичок розуміння інших та управління міжособистісними стосунками.

Розробка психологічних рекомендацій є необхідною з таких причин:

— Підвищення ефективності міжособистісної взаємодії: допомагає студентам краще адаптуватися у соціальному середовищі.

— Розвиток емоційної стійкості: знижує рівень особистісної тривоги та сприяє ефективній саморегуляції.

— Формування професійних навичок: важливо для майбутніх фахівців, які працюватимуть у сфері комунікації, управління чи обслуговування.

— Попередження соціальної ізоляції: допомагає уникнути труднощів у побудові стосунків у студентському та професійному середовищі.

— На основі проведеного дослідження та отриманих результатів було розроблено наступні рекомендації для розвитку соціального інтелекту у студентської молоді:

На основі проведеного дослідження та отриманих результатів нами було розроблено наступні рекомендації для розвитку соціального інтелекту у студентської молоді.

Розвиток когнітивної емпатії (перспективне прийняття)

— Практикувати вправи на "погляд із боку" – обговорення соціальних ситуацій з точки зору інших людей.

— Використовувати рольові ігри для моделювання соціальних ситуацій та розвитку вміння передбачати реакції інших.

— Включати у навчальні програми групові проєкти для розвитку командної роботи та розуміння колективної динаміки.

Зниження особистісної тривоги та розвиток емоційної стійкості

— Проводити тренінги з емоційної саморегуляції, включаючи дихальні вправи та техніки релаксації.

— Вчити студентів виявляти та коригувати негативні автоматичні думки.

— Стимулювати розвиток позитивного мислення та навичок подолання стресу.

Розвиток мотивації досягнення у соціальній взаємодії

— Підтримувати ініціативність у спілкуванні та соціальній активності.

— Встановлювати чіткі соціальні цілі та заохочувати їх досягнення через командні завдання.

— Розвивати навички самопідтримки та внутрішньої мотивації.

Формування навичок ефективної комунікації

— Використовувати тренінги асертивної поведінки для розвитку впевненості у спілкуванні.

— Проводити практичні заняття з активного слухання та конструктивного висловлення думок.

— Навчати ефективному вирішенню конфліктних ситуацій.

Розроблені нами психологічні рекомендації спрямовані на всебічний розвиток соціального інтелекту, що включає емоційні, когнітивні та мотиваційні аспекти. Їх впровадження у навчальні програми сприятиме підвищенню рівня соціальної компетентності студентів, покращенню їхньої адаптації у соціальному середовищі та формуванню ефективних міжособистісних стосунків.

ВИСНОВКИ

1. Соціальний інтелект у психології розглядається як здатність людини ефективно взаємодіяти з іншими, розуміти соціальні ситуації, наміри, емоції та поведінку оточуючих. Його структура включає когнітивні (розуміння соціальних норм, прогнозування поведінки), емоційні (емпатія, емоційна чутливість) та поведінкові (навички спілкування, адаптивність) компоненти. Соціальний інтелект відіграє важливу роль у міжособистісних стосунках, професійній діяльності та соціальній адаптації. Його розвиток сприяє підвищенню ефективності комунікації, зниженню конфліктності та покращенню соціального функціонування особистості.

2. Дослідження теоретичних підходів до вивчення соціального інтелекту дозволяє зрозуміти його багатогранну природу та визначити основні напрями його вивчення у психологічній науці. Соціальний інтелект розглядається як важливий чинник, що забезпечує ефективну міжособистісну взаємодію, сприяє адаптації в соціумі та є необхідним для професійної й особистісної реалізації. Протягом тривалого часу дослідники намагалися охопити всі аспекти цього феномену, що призвело до формування різних теоретичних підходів.

3. Аналіз психологічних чинників, що впливають на становлення соціального інтелекту, засвідчив його багатогранність та залежність від низки внутрішніх і зовнішніх аспектів особистості. Соціальний інтелект формується під впливом особистісних, когнітивних, емоційних, соціальних та мотиваційних чинників, кожен із яких відіграє важливу роль у розвитку здатності до ефективної міжособистісної взаємодії.

Особистісні риси, такі як емпатія, екстраверсія, самооцінка та толерантність, створюють основу для сприйняття і розуміння інших людей, а також забезпечують здатність встановлювати й підтримувати позитивні стосунки. Когнітивні чинники, що включають соціальне пізнання, теорію

розуму та уважність до соціальних сигналів, сприяють правильному інтерпретуванню поведінки та емоцій оточуючих. Емоційні чинники забезпечують емоційну чутливість і регуляцію, що дозволяє особистості ефективно керувати власними емоціями та відповідати на емоційні стани інших людей.

Соціальні та середовищні чинники, такі як сімейне виховання, освітнє середовище, культурні норми та вплив медіа, значною мірою визначають умови, у яких відбувається становлення соціального інтелекту. Вони формують соціальні моделі поведінки, які особистість переймає й адаптує у процесі соціалізації.

Особливу роль у розвитку соціального інтелекту відіграють мотиваційні чинники. Потреба в афіліації, мотивація досягнення, внутрішній локус контролю, прагнення до самоактуалізації та соціальна відповідальність стимулюють особистість до активної участі у соціальній взаємодії, самовдосконалення та кращого розуміння соціального оточення. Мотивація виступає рушійною силою, що спонукає індивіда розвивати свої соціальні навички та шукати ефективні стратегії поведінки у різних соціальних ситуаціях.

4. Соціальний інтелект є ключовим психологічним феноменом, що визначає здатність особистості ефективно взаємодіяти з оточенням, розуміти наміри, емоції та поведінку інших людей, а також будувати гармонійні соціальні зв’язки. Його значення простежується на всіх етапах життя людини – від раннього дитинства до похилого віку, впливаючи на соціалізацію, особистісне зростання та загальну адаптацію в суспільстві.

У процесі міжособистісної взаємодії соціальний інтелект забезпечує успішність комунікації, допомагає правильно інтерпретувати соціальні сигнали та сприяє ефективному розв’язанню конфліктів. Високий рівень соціального інтелекту сприяє формуванню емпатії, гнучкості поведінки, толерантності до інших точок зору, що особливо важливо для гармонійних

міжособистісних стосунків у сім'ї, навчальних закладах, колективах та соціальних групах.

Соціальна адаптація, як безперервний процес пристосування індивіда до змін у суспільному житті, значною мірою залежить від розвитку соціального інтелекту. Він допомагає людині інтегруватися у нові соціальні групи, засвоювати соціальні норми та ефективно реагувати на життєві виклики. Здатність аналізувати соціальні контексти та прогнозувати реакції інших дозволяє особистості легше долати труднощі та знаходити оптимальні стратегії взаємодії.

На кожному віковому етапі соціальний інтелект виконує важливі функції. У дошкільному та молодшому шкільному віці він формує базові соціальні навички, у підлітковому – сприяє становленню ідентичності та ефективному спілкуванню, у юнацькому – впливає на професійне становлення, у дорослому – визначає успішність кар'єри та міжособистісних стосунків, а у похилому віці – допомагає підтримувати соціальні зв'язки та емоційне благополуччя.

Загалом, соціальний інтелект є фундаментальним чинником психологічного розвитку людини, що впливає на її здатність адаптуватися до соціального середовища, будувати міцні міжособистісні зв'язки та ефективно взаємодіяти у різних соціальних контекстах. Його розвиток є важливим завданням на всіх етапах життя, оскільки він забезпечує не лише особистий добробут, але й гармонійне функціонування суспільства загалом.

5. Емпіричне дослідження психологічних чинників становлення соціального інтелекту, проходило в декілька етапів. Для комплексного вивчення чинників в емпіричному дослідженні були обрані методики, що відповідають теоретичним положенням сучасної психології соціального інтелекту та соціальної адаптації, а саме: методика діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда (адаптована О. Михайловою); опитувальник мотивації досягнення (методика Т. Елерса); методика діагностики емпатії (тест М. Девіс, адаптація Ю. М. Ємельянова).

Вибірку нашого дослідження склали 50 респондентів віком від 18 до 25 років, які є студентами факультету соціології та управління ЗНУ. Дослідження проводилось у онлайн-форматі (Google Forms) впродовж вересня-жовтня 2024 року. За результатами емпіричного дослідження та кореляційного аналізу Пірсона між показниками соціального інтелекту, мотивації досягнення та емпатії нами було визначено наступні результати:

— соціальний інтелект має статистично значущий зв'язок із перспективним прийняттям, що підтверджує важливість когнітивного компонента емпатії для ефективної соціальної взаємодії;

— мотивація досягнення не виявила значного зв'язку із соціальним інтелектом, що може вказувати на необхідність дослідження додаткових змінних, які впливають на цю взаємодію.

— низький рівень кореляції між соціальним інтелектом та емпатійною стурбованістю свідчить про те, що емоційна чутливість не завжди є ключовим фактором у розвитку соціального інтелекту.

— особистісна тривога має слабку, але позитивну кореляцію із соціальним інтелектом, що може вказувати на те, що емоційна нестабільність частково впливає на соціальну чутливість респондентів.

6. На основі проведеного дослідження та отриманих результатів нами було розроблено наступні рекомендації для розвитку соціального інтелекту у студентської молоді, які складаються з наступних направлень:

— розвиток когнітивної емпатії (перспективне прийняття);

— розвиток когнітивної емпатії (перспективне прийняття);

— формування навичок ефективної комунікації.

Розроблені нами психологічні рекомендації спрямовані на всебічний розвиток соціального інтелекту, що включає емоційні, когнітивні та мотиваційні аспекти. Їх впровадження у навчальні програми сприятиме підвищенню рівня соціальної компетентності студентів, покращенню їхньої адаптації у соціальному середовищі та формуванню ефективних міжособистісних стосунків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айзенк Ганс Юрґен. "Айзенк, Ганс Юрґен." *Велика українська енциклопедія*, 2016. URL : https://vue.gov.ua/Айзенк,_Ганс_Юрґен

2. Андросович К. А., Ткаченко Л. І., Ільїна Г. В., Якимова І. О., Шульга В. М. Соціальна адаптація обдарованої особистості: від дитинства до юності : методичний посібник. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. С. 48-60.

3. Білик Н.І. Психологічні основи розвитку соціального інтелекту. Полтава: ПНПУ, 2015. С. 194–200.

4. Бобнєва М. І. Соціальний інтелект та його розвиток. *Психологія і суспільство*, 2001. С. 33-47.

5. Горбенко О.В. Соціальний інтелект у професійній взаємодії. *Наукові записки НПУ ім. М.П. Драгоманова*, 2021. Вип. 35. С. 67-74.

6. Емері К., Браун Дж. Соціальний інтелект і професійне благополуччя. *Journal of Occupational Psychology*, 2019, Вип. 35(4). С. 289-310.

7. Емоційний інтелект / Деніел Ґоулман ; пер. з англ. С.-Л. Гумецької. Харків : Віват, 2020. 512 с.

8. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції : монографія. URL : https://surl.li/evyvit

9. Емоційний інтелект: теорія та практика. *Кафедра практичної психології*. URL : https://surl.li/roczzc

10. Ємельянов Ю. М. Розуміння себе та інших: соціальний інтелект. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2005. С. 59-68.

11. Ємельянов Ю. М. Соціальний інтелект: сутність та розвиток. *Психологічний журнал*. 2001. №3. С. 112-115.

12. Заблоцький В. Соціальний інтелект. *У Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. 2002. С. 599–602.

13. Івашкевич Е. Сенситивність та соціальна уява як фуркаційні чинники становлення соціального інтелекту педагога. *Освіта Регіону*, №4, 2016. С. 118–123.

14. Івашкевич Е.З. Концептуальні моделі соціального інтелекту та авторська структура соціального інтелекту педагога. *Європейський енциклопедичний історичний психологічний журнал*. №2. 2016. С. 100-105.

15. Каплуненко Л. В. Соціальний інтелект як чинник успішності представників соціономічних професій: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2019. 250 с.

16. Каплуненко Я. Ю. Особистісні чинники соціального інтелекту у фахівців професійного середовища "людина-людина. *Актуальні проблеми психології*, 2016. Вип. 16. С. 58-60

17. Каплуненко Я. Ю. Соціальний інтелект як психологічна характеристика особистості в процесі соціальної адаптації. *Актуальні проблеми психології*. Вип. 16. 2011. С. 466-470.

18. Каплуненко Я.Ю. Особистісні чинники розвитку соціального інтелекту. *Психологічний журнал*. 2015. №5(16). С. 58. URL : https://www.appsychology.org.ua/data/jrn/v5/i16/9.pdf

19. Климчук В.О. Мотиваційний дискурс особистості: на шляху до соціальної психології мотивації. Київ: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. 2014. С. 213.

20. Коваленко Л.П. Емоційна регуляція та соціальний інтелект у період пандемії. *Український журнал соціальної психології*, 2023. Том 8, №1. С. 101-118.

21. Кривицька К.Р. Соціальний інтелект як предиктор адаптації молодших школярів до ситуації невизначеності. Кривий Ріг: КДПУ. 2023. С. 11.

22. Кривицька О. В. Соціальний інтелект: теоретичні аспекти та практичне значення. Криворізький державний педагогічний університет. 2023. С. 10–14.

23. Кудрявцева І.М. Культурні детермінанти соціального інтелекту молоді. *Соціальна психологія*, 2020. № 3. С. 112-125.

24. Кузьміна П. Л. Соціальний інтелект: історія дослідження та сучасні підходи. *Сумський державний університет*. 2019. С. 9–11.

25. Куниця В. Н. Соціальна компетентність і соціальний інтелект: структура, функції, взаємозв'язок. *Теоретичні та прикладні питання психології*. Вип. 1, 1995. С. 192–199.

26. Левченко С. В. Вікові особливості формування соціального інтелекту у підлітків. *Науковий вісник ХНПУ ім. Г. Сковороди*. Серія Психологія. №50. 2020. С. 120-133.

27. Литвиненко С.О. Культурні відмінності у формуванні соціального інтелекту молоді. *Вісник психології*. 2021. № 2. С. 87-96.

28. Любочкина А. Розуміння соціального інтелекту в науці. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Вип. №4, 2018. С. 53–58.

29. Любочкіна Г.О. Взаємозв’язок самооцінки та соціального інтелекту в юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології*. 2024. Вип. №2 (58). С. 12-20.

30. Любочкіна Г.О. Соціальний інтелект в структурі загальної інтелектуальної обдарованості: історико-психологічний аналіз. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського.* Серія: Психологія. 2024. Том 35 (74), № 2. С. 12-14.

31. Лядський І.К., Сенько І.М. Відкритість до досвіду як чинник формування соціального інтелекту у студентської молоді. *Психологія і суспільство*. 2024. Вип. №1(49). С. 38-45.

32. Ляшенко Л. Теоретичні основи дослідження емоційного інтелекту. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 2015. С. 210-216.

33. Макаренко А. С. Проблеми виховання та соціальної адаптації молоді. Київ: Освіта України, 2014. С. 65-78.

34. Маруненко І. М. Соціальний інтелект особистості та його розвиток. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, 2016. С. 8.

35. Матейчук О. Соціальний інтелект: історія виникнення, динаміка точок зору на його сутність та зміст. *Психологічні травелоги*. 2023. №1. С. 116. URL : https://pt.khmnu.edu.ua/index.php/pt/article/download/73

36. Методологічні проблеми дослідження соціального інтелекту дітей молодшого шкільного віку. *Науковий вісник ХДУ.* Серія «Психологічні науки». Вип. №10. 2015. С. 12.

37. Михайлова, Є. С. Адаптація тесту соціального інтелекту Гілфорда. *Психологічні дослідження*, 2003. С. 22-35.

38. Основні аспектні характеристики моделей емоційного інтелекту. *Психологічний вісник*, 2021. Вип. №8. С. 23–35. URL : https://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/8_2021/3.pdf

39. Палій А.А. Диференціальна психологія: Курс лекцій. Київ: Видавництво ПНУ ім. Василя Стефаника. 2010. С. 34.

40. Петренко І. П. Соціальна адаптація у похилому віці: психологічні аспекти. *Журнал сучасної психології*. Вип. №4, 2022. С. 88-101.

41. Петрова Л.І. Соціальний інтелект у контексті професійної підготовки студентів. *Психологічний журнал*, 2019.Вип. № 2. С. 45-53.

42. Петрова О.М. Психодинамічні аспекти розвитку соціального інтелекту. Психологічні дослідження, 2019, № 1, с. 34-47.

43. Пилипенко Н.Г. Емоційна стабільність та її роль у розвитку соціального інтелекту особистості. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* Серія Психологія. 2010. №5. С. 298-305.

44. Пилипенко Н.Г. Розуміння соціального інтелекту в науці. *Проблеми сучасної психології*, 2010. Вип. 9. С. 298-299.

45. Проблема визначення поняття «соціальний інтелект». *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. Вип. №10 (41). 2015. С. 12.

46. Рогальський В. І. Вікова психологія: навчальний посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2018. С. 210-230.

47. Роль соціального та емоційного інтелекту як найважливіших soft-skills XXI століття в освітньому процесі : Матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації. Полтава: Полтавський державний аграрний університет, 2023. С. 22-24.

48. Савенков А. І. Соціальний інтелект як проблема психології обдарованості та творчості. *Психологія. Журнал ВШЕ*. Вип. 4, 2005. С. 65–74.

49. Сасько О. О. Проблема визначення соціального інтелекту в психологічній науці. *Наука і освіта*. Вип. №9, 2011. С. 56–60.

50. Слободяник Н. В. Соціальний інтелект як чинник успішного розвитку підлітків". *Актуальні проблеми в системі освіти :* загальноосвітній навчальний заклад – довузівська підготовка – заклад вищої освіти. 2022. С. 761.

51. Слободяник Н. Проблеми дослідження соціального інтелекту в сучасній психології. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* Серія: Психологія, 2020. Вип. № 2(15). С. 7-12.

52. Слободяник Н. Проблеми дослідження соціального інтелекту як психологічного феномену. *Актуальні проблеми психології*. 2021. Вип. №7. С. 9–15.

53. Слободяник Н. Толерантність до невизначеності як чинник соціального інтелекту. *Вісник психології та педагогіки*. 2021. Вип. №4(27). С. 109-115.

54. Смульсон М. Л. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції. *Проблеми сучасної психології*. 2011. Вип. №9. С. 63–74.

55. Соціальний інтелект. *Вікіпедія*, 2023 URL : https://surl.li/jzqkbl

56. Соціальний інтелект. *Психологіс*, 2023. URL : https://surl.li/iqudnd

57. Соціальний інтелект. *Психологічні травелоги*. Вип. №1. 2023. С. 116.

58. Столяренко О.Б. Психологія особистості. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. URL : https://surl.li/gfovwa

59. Стрілецька І.І. Соціальний інтелект: історія виникнення, динаміка точок зору на його сутність та зміст. *Психологічні травелоги*. №1. 2015. С. 242.

60. Факторні теорії особистості. *Info-Library.com.ua*, 2023. URL : https://www.info-library.com.ua/books-text-4627.html

61. Хамфрі Н. Еволюційні аспекти соціального інтелекту. *Evolutionary Psychology Journal*, 2020. Vol. 18(2), P. 201-215.

62. Характеристика структурних компонентів емоційного інтелекту. *Інноваційна педагогіка*, 2023, №66, с. 45–58. URL : https://www.innovpedagogy.od.ua/archives/

63. Ціннісний інтелект людини в осмисленні і вирішенні сучасних соціальних проблем. *Науковий вісник ХДУ*. Серія «Психологічні науки». Вип. №4. 2015. С. 100.

64. Четверик-Бурчак А. Г. Потенційні чинники-предиктори життєвого успіху: феномен емоційного інтелекту. Одеса : Одеський національний університет, 2019. С. 95-110.

65. Четверик-Бурчак А. Г. Теорія емоційного інтелекту: Курс лекцій з вибіркової дисципліни, 2016. С. 3.

66. Чиньона І. І. Психологічні особливості соціального інтелекту та соціальної адаптації дітей раннього віку. *Електронний архів Херсонського державного університету*, 2019. С. 56-58.

67. Шевченко Н.Ю. Роль соціального інтелекту у стресостійкості студентської молоді. *Психологічні науки*, 2022. Вип. № 4. С. 58-70.

68. Южанинова М. П. Соціальний інтелект: структура та розвиток. *Психологічний журнал*. Вип. №3, 2010. С. 45-56.

69. Humphrey N., Lewis G. Social Mind: The Roots of Intelligence. *Cognitive Science Journal*, 2020. Vol. 22(1), P. 89-104.

70. Mateyuk O., Sykhodolya Y. Social Intelligence: History of Inception, Dynamics of Points of View on Its Essence and Content. *Psychology Travelogs*. Issue 1. 2023. P. 116-117.

71. Thorndike E.L. Intelligence and Its Uses. *Harper's Magazine*, 1920, Vol. 140, pp. 227-235.